

Uitgave: de Imkersbond ABTB, de Imkersbond van de LLTB, de Bond van Bijenhouders van de ZLTO, en de VBBN

13-7/8
juli-augustus
2004

bijen

MAANDBLAD VOOR IMKERS

Voordat de honing kan worden afgevuld gaat er eerst een traject aan vooraf. Behalve dat de honing gereed gemaakt wordt en de kwaliteit gecontroleerd, zijn de mensen op kantoor bezig geweest met het bestellen en bijhouden van de voorraden van potten, deksels, dozen en etiketten. Het verpakkingsmateriaal en de honing moeten immers tegelijkertijd bij elkaar komen om de productie goed te kunnen laten verlopen.

Van de redactie

Voor u ligt een zeer gevarieerd zomernummer 2004. Een nummer dat de komende zomeravonden zeker iets minder koud en regenachtig zal maken.

In het hoofdartikel kunt u lezen dat honing niet goed voor de tanden is, waarschijnlijk een bevestiging van wat u lang wist. Honing bevat dan wel het bacteriedodende waterstofperoxide maar de enkelvoudige suikers winnen toch en dragen bij aan de vorming van gaatjes.

Arjen Neve bespreekt Jakobskruid, een bijzondere drachtplant omdat de nectar giftige alkaloiden bevat. De redactie heeft dhr Jaap Kerkvliet, lid van de commissie Honing, gevraagd iets meer te vertellen over deze giftige alkaloiden in de nectar van Jakobskruid en andere planten. De Nederlandse situatie is nog onduidelijk, concludeert dhr Kerkvliet omdat we nog te weinig gegevens hebben kunnen verzamelen.

Verder in dit zomernummer diverse 'marketing' activiteiten van de subvereniging 'Eendracht' uit Beilen. Deze subvereniging heeft met haar expositie in de bibliotheek een prijs uit het Dick Vunderinkfonds gewonnen. Bovendien is er in de omgeving van Beilen een 'bijenbos' geopend. Als dit geen positieve reclame en stimulans voor de Nederlandse bijenhouderij is, wat dan wel?

Als laatste: er is weer een bijenstal op Schiermonnikoog.

Veel lees plezier en een goede zomer, **Marleen Boerjan**.

Honing en cariës, pro en contra	Peter Elshout	195
Plant en bij		
Bijenplant in beeld	Arjen Neve	198
Giftige alkaloiden in honing	Jaap Kerkvliet	200
Uit de imkergemeenschap		
Rectificatie Studiedag LLTB		201
Cursief	Rik Oldeven	201
Praktijk		
Imkerervaringen in de zomer	Piet van Schaik	201
Expositie over verzamelen	Wim Joosten	203
Van imker tot imker	Ko Zoet	204
Alarmferomonen	Lensky en Cassier	206
15 jaar Buckfast Belangen Verenigd		207
Basisbeginselen	O. Bakker en M.J. van Iersel	208
Uit de imkergemeenschap		
Het Bijenbos	Wim Joosten	210
Foto van de maand	Jan de Heer	211
De lezer schrijft		
Bijen mijden Thymovarplaatjes	A.A. Simons	212
Mag ik even?	Mar ten Klooster	213
Van braakliggende grond naar bijenweide J. Hulzinga		213
Uit de imkergemeenschap		
Open dag Carnicateeltstation	Gerrit Freije	216
Bijenavontuur in Rusland	Jan J. Speelziek	218
Organisaties		
ABTB Bij gepraat (29)		219
VBBN Dick Vunderinkfonds		219
Bijen en bestuiving		220
Koninklijke onderscheiding		221
Familieberichten		221
Cursussen		221
Kalender		222
Vraag en aanbod		223

Honing en cariës: pro en contra

Peter Elshout

'Honing is zo antiseptisch dat je er als het ware je tanden mee kan poetsen' In welke mate de antiseptische waarde van honing door sommigen binnen de imkerij wordt ingeschat, laat deze opmerking zien, die recent door een docent van de opleiding voor honingkeurmeesters werd gemaakt.

Niet geheel toevallig kreeg ik van mijn voormalige danspartner een kopie van het infoblad Tandplaque (2003-1) van de opleiding Mondhygiëne in Nijmegen met daarin een artikel over de relatie tussen honing en cariës. In het artikel werd de bewering dat honing zou helpen gaatjes te voorkomen weerlegd. Het verhaal wordt vanuit het oogpunt van een imker oneerbiedig afgesloten met de woorden: honing is weliswaar een lekkere, maar toch, kleffe hap suiker, waar vooral cariës veroorzakende streptokokken best raad mee weten. Geheel anders luidt een artikel in het boek 'Der Honig', (blz 158, ISBN3-8001-7417-0). Naar aanleiding van een onderzoek door de bekende wetenschappers Dustmann en Behrens uit 1987, staat hier dat honing geen oorzaak kan zijn voor de tandziekte cariës. De verwarring mijnerzijds werd nog groter toen zowel in het januarinumnummer van het Deutsches Bienen Journal als in het Oostenrijkse blad Bienen-Welt, de mening van Prof. Dustmann nogmaals (anno 2004) beschreven werd.

Enigszins ontgoocheld door de tegenstellingen heb ik contact gezocht met de dhr. Bongaerts, schrijver van genoemd artikel in het blad voor mondhygiënist die hieronder zijn visie geeft over de tegengestelde berichten.

195

Honing tegen gaatjes en ontstoken tandvlees?

Door Dr. Ger P.A. Bongaerts, biochemicus/ microbioloog
Afdeling Medische Microbiologie, UMCN St. Radboud,
Nijmegen. Tandplaque (2003-1).

Onlangs werd in Tandplaque als stelling geponeerd: 'Honing helpt bij het voorkomen van gaatjes en kan ontstoken tandvlees genezen.' Met betrekking tot de tandheelkunde is dit een 'gevaarlijke' stelling, omdat ze suggereert dat je honing, dus veel suiker, zou kunnen gaan eten om gaatjes en ontstoken tandvlees te voorkomen dan wel te genezen. Dit is vooral opvallend, omdat iedere tandarts en mondhygiënist de consumptie van suiker ontraadt. De stelling staat echter niet op zich. Deskundigen op het gebied van de bijenteelt, zoals Prof. Dr. Jost H. Dustmann, blijken namelijk af en toe in tandheelkundig opzicht belangrijke uitspraken te doen met een grote reikwijdte. De vraag is echter of de uitleg van die experimenten door genoemde deskundigen wel altijd juist is, want hun specialisme reikt nu eenmaal niet tot in de mond.

Bovenstaande uitspraak lijkt een verkeerde extrapolatie te zijn van de resultaten van een goed en gedegen onderzoek van Dr. T. Postmes en Dr. A. van den Bogaard uit Maastricht. Zij hebben geconcludeerd dat niet-verhitte honing een zeer positief effect kan hebben op wond-genezing, maar hebben zich absoluut niet uitgelaten over mond-genezing! Het doortrekken van

het zeer positieve effect van honing op wond-genezing naar mond-genezing is tandheelkundig gezien echter niet zonder risico!

Het bijzondere van niet-verhitte honing is dat er een bepaald enzym in aanwezig is, het glucose oxidase, dat afkomstig is uit de voedersapklier in de kop van de bij. Het bijzondere effect van dit enzym gaat verloren bij verhitting, waardoor de honing verwordt tot een stroperige massa met een hoog percentage suikers.

Effect van verhitte honing

Gedenatureerde (= verhitte) honing kan gekarakteriseerd worden als een stroperige massa met een hoog percentage suikers. Als gebruik van veel suiker aanleiding geeft tot cariës, dan mag dat ook verwacht worden van gedenatureerde honing. Maar wat gebeurt er dan in de mond?

Cariës is de aantasting van tanden, die leidt tot gaatjes, en wordt veroorzaakt door de combinatie van bepaalde bacteriën en suikers in de mond. In dit opzicht zijn vooral de mondstreptokokken gevreesd, maar ook andere soorten bacteriën, zoals actinomyceten en zelfs lactobacillen (uit yoghurt en yoghurtdrink) spelen een belangrijke rol. De betreffende suikers zijn vooral de mono-suikers, glucose en fructose, en de di-suiker sacharose (rietsuiker of bietsuiker), die opgebouwd is uit glucose en fructose. Het gevaar zit echter in de

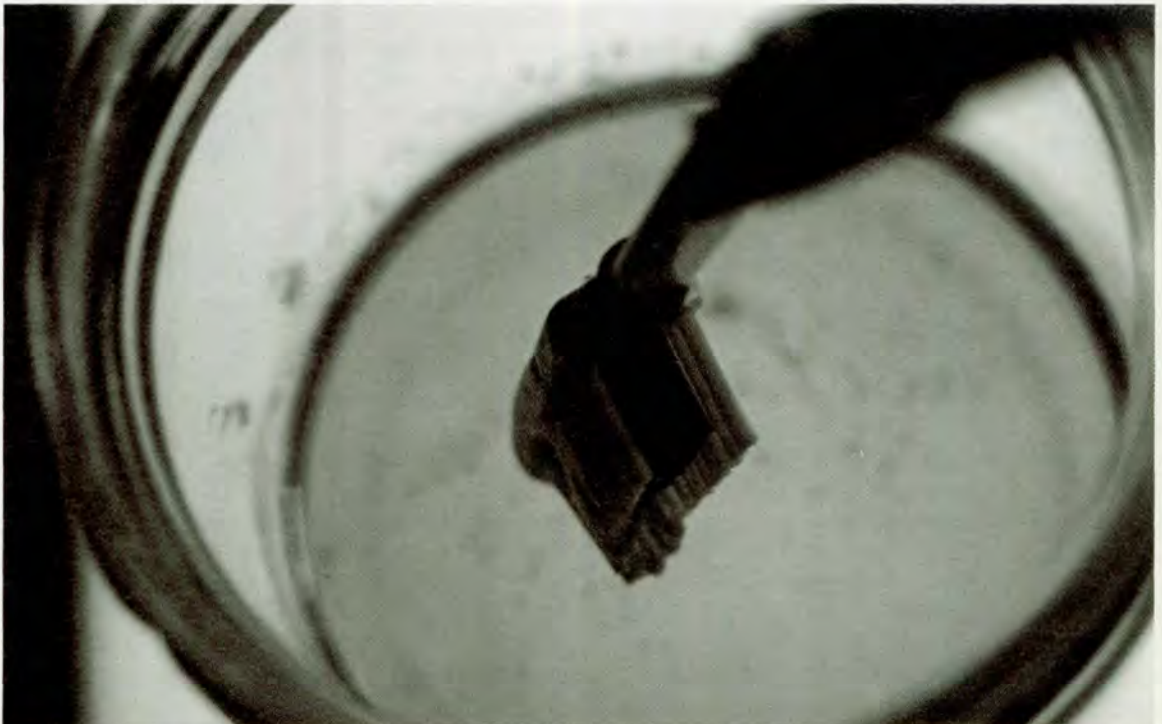
combinatie van de mondbacteriën en de suikers in de mond: deze bacteriën produceren namelijk uit die suikers melkzuur. Het is juist dit melkzuur, dat bij langdurige aanwezigheid in de mond het tandglazuur aantast en gaatjes veroorzaakt. Toch zijn de diverse suikers voor de mondstreptokokken niet hetzelfde. Glucose en fructose worden vooral vergist tot melkzuur, maar uit sacharose maken ze naast melkzuur ook glucaan: héél lange ketens van glucosemoleculen die allemaal op dezelfde manier aan elkaar zijn geplakt. Het gaat echter niet om één glucaanketen per bacteriecel, maar om duizenden. Via deze glucaanketens houden de mondstreptokokken zich stevig aan elkaar vast en vormen ze een vrij stevige massa op de tanden: de plak. Voor de hechting van plak aan de tanden zelf zijn andere factoren verantwoordelijk, die niets met suikers te maken hebben, namelijk calcium (Ca^{2+}) en magnesium (Mg^{2+}), en speeksel eiwitten. Vooral in de buurt van speekselklieren, maar ook elders in de mond, kunnen de glucaanketens gaan verkalken met behulp van calcium afkomstig uit speeksel. Het resultaat kennen we als tandsteen. De reden waarom tandsteen zo ongunstig is, is dat mondstreptokokken hierin zelfs gevangen zijn geraakt. De bacteriën in zowel plak als tandsteen vergisten zoveel mogelijk alle vrije glucose en fructose, maar daarnaast ook de fructose afkomstig

uit sacharose. Het kwalijke van plak en tandsteen is dat de onderliggende tanden veel meer bloot staan aan verzuring. Na iedere maaltijd en na iedere keer snoepen liggen ze als een zure wat op de tanden. Het moge duidelijk zijn dat al deze suikers niet goed zijn voor de tanden, maar zeker de sacharose niet vanwege de glucaanvorming en de daardoor veroorzaakte hechting tussen bacteriën onderling.

Glucose en fructose dragen niet echt bij aan de hechting van bacteriën. Aangezien deze in honing wel veel aanwezig zijn, maar niet veel sacharose, draagt de suiker uit honing dus niet echt bij tot verdere hechting, maar wel tot melkzuurvorming door de plakbacteriën. De plak is normaliter echter al aanwezig. Deze plak veroorzaakt de gisting van honingsuikers, en is zo in wezen de oorzaak dat verhitte honing niet echt goed is voor onze tanden.

Effect van niet-verhitte honing

Het bijzondere van niet-verhitte honing is dat er zoals vermeld, een bijzonder enzym in aanwezig is, namelijk het glucose oxidase. Uit onderzoek is gebleken dat dankzij dit enzym niet-verhitte honing bepaalde bacteriën kan verwijderen uit geïnfecteerde huidwonden, en aldus de zwelling en pijn vermindert. Dit effect mag absoluut niet doorgetrokken worden naar tand-

Het doortrekken van het zeer positieve effect van honing op wond-genezing naar mond-genezing is tandheelkundig gezien echter niet zonder risico! Foto M. Boerjan.

plaquebacteriën en ontstoken tandvlees. Het wondhelende effect van honing is te herleiden tot een antibacteriële activiteit van waterstofperoxide, dat geproduceerd wordt door het enzym glucose oxidase in aanwezigheid van glucose en zuurstof. In pure honing is dit enzym nog onwerkzaam, maar als de honing wordt verdund tot ongeveer 30%, is het optimaal werkzaam. Het glucose oxidase is echter niet een antibioticum, dat acuut op bacteriën inwerkt, maar een enzym dat in de tijd en onder de juiste omstandigheden een toenemende antibacteriële activiteit, in de vorm van waterstofperoxide, moet gaan opbouwen! Eén en ander houdt in dat de honing in de juiste verdunning samen met luchtzuurstof langere tijd aanwezig moet zijn. Dit is wel mogelijk op een wond waarop een gaasje met verdunde honing langere tijd aanwezig is. Het is duidelijk dat dit in de mond echter niet haalbaar is. Voordat voldoende waterstofperoxide is gevormd is de honing al weer met de speekselstroom weggespoeld! Inmiddels is echter de plak en de tandsteen wel doordrenkt

geraakt met suiker, die vervolgens weer tot melkzuur wordt vergist.

Conclusie

Op basis van bovenstaande mag een lepel honing met betrekking tot de tanden niet beschouwd worden als gezond, en ook niet als mondgenezend. Vooral de cariësveroorzakende mondstreptokokken weten er best wel raad mee. In de mond kan het bacteriedodende effect van waterstofperoxide na productie door het glucose oxidase niet uitgebaat worden. Mijns inziens zal honing eerder bijdragen tot, dan helpen tegen de vorming van gaatjes. Het enige positieve dat in dit verband kan worden genoemd, is dat het minder slecht is dan sacharose, omdat het bijna niet bijdraagt tot extra hechting. Op grond van deze overweging is het verschil tussen verhitte en niet-verhitte honing zelfs minimaal waar het gaat om het welzijn van de tanden en de mond. Met nadruk wil ik er op wijzen dat ik geen uitspraak doe over andere mogelijk positieve effecten van niet-gedenatureerde honing.

advertentie

2004

Original Buckfast Queens

Alle koninginnen en begeleidende bijen
met gezondheidscertificaat en
vrij van Vuilbroed en Varroa

Stand bevruchte Koningin
(productie F 1)

inclusief verzenden: € 25,=
Te bestellen bij:
TEELTGROEP MARKEN
Aad Wolvers
Kerpsdam 4
2361 CH Warmond
Nederland
tel: 071-3010964
06-10649480
email: wolvers@cistron.nl
www.buckfast.nl

Bel, mail of fax
voor gratis
info-brochure
of
bezoek onze
website

Eiland bevruchte Koningin
(ras zuiver)

inclusief verzenden: € 67,=
Te bestellen bij:
BUCKFAST DENMARK
Keld Brandstrup
Reerslevvej 18A
DK-4291 Ruds Vedby
Denmark
tel: 0045 58 26 18 10
fax: 0045 58 26 18 40
email: buckfast@internet.dk
www.buckfast.dk

Jakobskruiskruid (*Senecio jacobaea*)

Het Jakobskruiskruid is een vrij bekende plant, die algemeen voorkomt in de zuidelijke helft van ons land en in de duinstreek. De plant heeft misschien wel haar bekendheid te danken aan de zebrarupsen van de Sint Jansvlinder, die haar vaak volledig kaal vreten. Bijen halen nectar op de bloemen maar helaas heeft die een ongunstige invloed op de smaak van de honing.

Groot geslacht

Het geslacht Kruiskruid (*Senecio*) van de Composietenfamilie (Asteraceae), waartoe de plant behoort, is een van de zeer grote geslachten van het plantenrijk. Het heeft ruim 2000 soorten en veel daarbij behorende ondersoorten. Het geslacht heeft een kosmopolitische verspreiding. Zuid-Afrika en het Middellandse-Zeegebied zijn erg soortenrijk. Onder normale omstandigheden gedraagt het Jakobskruiskruid zich als een tweejarige plant. Het eerste jaar vormt zich een bladrozet met een stevig wortelgestel. Het tweede jaar ontwikkelt zich vanuit de wortel een vaak veel vertakkende stengel, die stevig is en gegroefd. De bladeren onder aan de plant, inclusief die van de rozet, zijn gesteeld. Boven aan de plant zittend en enigszins stengelomvattend. De bladen zijn enkel of dubbel geveerd.

Lintbloemen en buisbloemen

De vertakkingen boven aan de plant dragen aan het eind de bloemhoofdjes en geven aan de bloeiwijze min of meer de vorm van een samengesteld scherm. Van juni tot oktober vertoont de plant haar bloemen. In een bloemhoofdje staan in het centrum buisbloemen en langs de rand 12-15 lintbloemen; allemaal geel. De lintbloemen hebben alleen een stamper, de buisbloemen zowel een stamper als meeldraden, die als een kokertje om de stamper staan. Er is ook een variëteit zonder de lintbloemen langs de rand, ook wel Duinkruiskruid genoemd. Dat komt veel in de duinen voor. In een bloemhoofdje komen de bloemen opeenvolgend in bloei en de bloeitijd duurt tengevolge daarvan 4-9 dagen. Onder gunstige weersomstandigheden komt van 8 uur in de morgen tot 5 uur in de middag het stuifmeel vrij. Het in klompjes verzamelde stuifmeel is geeloranje. Bijen tonen echter weinig belangstelling voor het stuifmeel. Het nectarium ligt op een discus onder in de bloem rond het vruchtbeginsel. De nectar kan twee tot drie millimeter in de bloemkroon stijgen en is dan gemakkelijk door de bijen te verzamelen.

Honing van het Jakobskruiskruid heeft een sterke geur en is bitter van smaak.

Giftig

Binnen de Composietenfamilie staat het geslacht Kruiskruid bekend om de aanwezigheid van pyrrolizidine alkaloiden. Ze worden, omdat ze sterk aan het geslacht zijn verbonden, ook wel *Senecio*-alkaloiden genoemd. Deze alkaloiden zijn over de gehele wereld verspreid in meer dan 100 soorten van het geslacht aangetroffen. De grootste hoeveelheden van de stof zitten in de bladeren. De concentratie in het floëmsap is over het algemeen 100 keer lager dan gemiddeld in de planten wordt aangetroffen. (Nectar is floëmsap dat via de nectariën wordt afgescheiden). *Senecio*-alkaloiden zijn giftig voor gewervelde dieren, met name rundvee en paarden. Als er voldoende voedsel is, wordt het Jakobskruiskruid echter door de dieren gemeden. Toch is de plant in trek bij tal van herbivoren. In Engeland zijn er 60 soorten op de planten waargenomen, voornamelijk insecten.

Vermeerdering

Onder normale omstandigheden vermeerderd de plant zich door middel van zaad. Aan de vruchten, de nootjes, zitten pappusharen, waardoor het mogelijk wordt dat zaadverspreiding door de wind kan plaats vinden. Door de stekelige beharing hechten de nootjes zich ook gemakkelijk aan de vacht van langskomende dieren en worden op deze wijze verspreid. Als de plant geheel door rupsen wordt kaalgevreten of bovengronds ernstig wordt beschadigd, vormen zich wortelknoppen, waaruit vegetatief nieuwe planten kunnen ontstaan. En als de wortels door bijvoorbeeld ploegen geheel stuk worden gemaakt kunnen zich uit bepaalde delen van het wortelgestel generatief nieuwe planten ontwikkelen.

Literatuur

Harper, J.L., W.A. Wood (1957): Biological flora of the British Isles, *Senecio jacobaea*. Journal of ecology, 45:617-637.
Vrieling, K., Alkaloiden in het Jakobskruiskruid, Meijndel Mededelingen, deel I afl. 22:15-29; deel II afl. 24:33-38; deel III afl. 27:7-14.

Jakobs kruiskruid (*Senecio jacobaea*)

A bloeiwijze; B blad van bladrozet en van onderste deel van de plant; C stengelblad boven aan de plant; D bloemhoofdjes zonder lintbloemen; E lintbloem; F 1,2,3 buisbloemen in opeenvolgende stadia; G opengeslagen meeldraden; H stuifmeelkorrel (tricolporaat): 1 polair, 2 equatoriaal; I vruchthoofdje; J nootje met pappus; K nootje.

Giftige alkaloiden in honing

Jaap Kerkvliet, commissie Honing

In sommige planten komen van nature stoffen voor die geneeskrachtig zijn, opwekkende eigenschappen bezitten of giftig zijn. Die stoffen behoren meestal tot de groep van de alkaloiden. Een bekend alkaloid is cafeïne uit de koffieboon. Maar niet alle alkaloiden zijn zo onschuldig. Velen kunnen ook voor de mens zeer giftig zijn. De laatste jaren is nog al wat te doen over de zogenaamde pyrrolizidine alkaloiden, afgekort ook wel PAs genoemd. Ze komen vooral voor in de plantenfamilies van de *Boraginaceae*, de *Compositen* en de *Leguminosae*. Een goed voorbeeld is het geslacht *Senecio* en vooral *Senecio jacobaea*, het jakobskruid, ook door Arjen Neve elders in dit blad beschreven. Van tijd tot tijd blijkt er (in de VS) vooral bij grote droogte veesterfte op te treden doordat het vee bladeren en stengels van deze plant eet.

PAs zijn vooral giftig voor de lever. Verschijnselen van acute vergiftiging zijn o.a. levercirrose. Bij de mens komen directe vergiftigingen zelden voor, hoewel er in de loop der jaren in de VS en Zwitserland wel een aantal gevallen gerapporteerd zijn. De oorzaak is het gebruik van bepaalde kruidenpreparaten als medicijn of als kruidenthee. Het eerste geval dat in de Verenigde Staten beschreven is gaat over een vrouw die zes maanden lang in Ecuador een medicinale thee gebruikt had, wat tenslotte ernstige leverklachten tot gevolg had. Na het stopzetten van de kruidenkuur verdwenen de klachten. Tegenwoordig wordt langdurige inname van kleine hoeveelheden PAs ook als schadelijk voor de lever beschouwd.

In West Europa worden vooral groot hoefblad, smeerwortel en borage gebruikt in kruidengeneesmiddelen zoals hoestdranken of in salades. Al deze planten bevatten PAs. Maar er is geen reden tot paniek want sinds 2001 is in de EU een wetgeving van kracht die sommige kruiden geheel verbiedt of een limiet van 1 microgram/kg stelt aan de maximale hoeveelheid van PAs in kruiden en kruidenpreparaten. Dit wordt op het ogenblik als veilige grens gezien.

Onderzoek in honing

Sommige planten die PAs bevatten zijn goede drachtplanten: kruiskruid, leverkruid, slangekruid, borage. De vraag is nu of pyrrolizidine-alkaloiden ook in de honing van deze planten kunnen voorkomen. Daar is onderzoek naar gedaan in Engeland en in de VS, waar

jakobskruid goed door bijen wordt bevolgen en in Australië waar slangekruid (aldaar bekend onder zowel de naam *Salvation Jane* als *Pattersons curse*) een belangrijke drachtplant is.

Jakobskruidhoning

Voor het Amerikaanse onderzoek van Deinzer uit 1977 werden honingmonsters uitgekozen die volgens de pollenanalyse tussen 0,7 en 2,6% *Senecio jacobaea* pollen bevatten. De gevonden hoeveelheid PAs lag tussen 0,3 en 3,9 mg/kg. In Engeland (1997) werden, eveneens na pollenanalyse, acht honingmonsters geselecteerd voor nader onderzoek. Deze honingen bevatten tussen 150 en 240 *Senecio jacobaea* pollen in 10 gram. Aan PAs werden gehalten gevonden tussen 10 microgram/kg en 1.500 microgram/kg. In honing met minder dan 20 *Senecio jacobaea* pollen in 10 gram werd in het geheel geen PAs aangetroffen. Het artikel vermeldt nog dat de twee honingmonsters met de hoogste gehalten aan PAs, namelijk 400 microgram/kg en 1.500 microgram/kg, erg donker van kleur waren en uit oogpunt van smaak toch al niet geschikt voor consumptie.

Slangekruidhoning

Anders is het gesteld met slangekruid. Geschat wordt dat in Australië de productie van deze honingsoort tussen de 2.000 en 3.000 ton per jaar bedraagt. De honing is zowel voor eigen consumptie als export bestemd. gehalten in deze honingsoort lopen uiteen van 300 microgram/kg tot 2.000 microgram/kg. De meerderheid van de geoogste honing wordt echter gemengd met ander soorten waardoor het uiteindelijke PAs gehalte veel lager uitkomt. Tot nu toe zijn er nooit problemen gemeld na het eten van slangekruidhoning. Edgar (Australië) en medewerkers stelden in 2002 dat per dag niet meer dan ca. 1 gram van deze honing gegeten mag worden. Toch komt de Australische overheid tot een ander advies. Want na het onderzoek van 60 Australische honingmonsters, afkomstig van planten die PAs zouden kunnen bevatten, is op 9 februari 2004 een regeling opgesteld, getiteld: "Beperking van het gebruik van slangekruidhoning". Daarin wordt gesteld dat bij een gemiddeld gebruik van drie theelepels honing per dag (ongeveer 10 gram) geen problemen te verwachten zijn. Veelgebruikers die twee eetlepels per dag (ongeveer 42 gram) eten, kunnen echter boven de veilige norm uitkomen.

Situatie in Nederland

In ons land – zo blijkt uit pollenanalyse – wordt vooral in het westelijk duingebied, honing gewonnen die voor een deel van slangekruid kan komen. Monoflorale (honing afkomstig van één drachtplant) honing komt niet voor. Verder wordt in Nederland, behalve op Texel, incidenteel boragehoning geoogst en in sommige gevallen de donkere moerasandijviehoning, een plant die vroeger tot het geslacht *Senecio* gerekend werd. Daar van al deze honingsoorten geen gehalten aan PAs bekend zijn, zou het van belang zijn een oriënterend onderzoek te doen naar de aanwezigheid van pyrrolizidine alkaloiden.

Zolang geen gegevens bekend zijn is de eindconclusie, dat wat Nederland betreft, we voorzichtig moeten zijn met honing die (gedeeltelijk) van jakobskruid, borage en moerasandijvie komt. We kunnen bijvoorbeeld de bovengenoemde Australische norm aanhouden.

Literatuur

Edgar, J.A., Roeder, E., Molyneux, R.J. Honey from Plants Containing Pyrrolizidine Alkaloids: A Potential Threat to Health. *Journal of Agricultural and Food Chemistry* 50 (10) 2719-2730 (2002).

E. Roeder. Medicinal Plants in Europe Containing Pyrrolizidine Alkaloids. Internet:

[Http://www.ibiblio.org/herb.med/PAs/PAs.html](http://www.ibiblio.org/herb.med/PAs/PAs.html)

Australian Honeybee Industry Council. Internet:

[Http://www.honeybee.org.au](http://www.honeybee.org.au)

Rectificatie Studiedag LLTB

Helaas is in BIJEN 13 (5): 155 (2004) een foutieve datum opgenomen.

De correcte datum waarop de studiedag van de LLTB zal worden gehouden is zaterdag 23 oktober 2004.

lnl.: Harry Gommers, 024-35 91 967,

E: hgomers@tref.nl

201

bijen

CURSIEF

nejd

Rik Oldeven

Prachtig denken

Tijdens de praktijklessen van mijn beginnerscursus betrap ik mezelf er wel eens op dat ik mijn bijen een zekere mate van denken toeschrijf. Als ze bijvoorbeeld terugwijken voor de rook uit mijn pijp, zeg ik: "Ze denken nu dat hun huis in brand staat en vullen hun maag met honing, want dadelijk moet er gevlogen worden". Mezelf corrigerend voeg ik daar aan toe dat ik denk dat zij zo denken. Want ja, bijen kunnen niet denken.

Toch maakt veel van wat je aantreft in een bijenvolk de indruk met verstand gedaan te zijn. Zo'n uitgekende zeshoekige cel bijvoorbeeld en het omgeven van het broed met een stuifmeelrand en een honingkrans, terwijl de wintervoorraad netjes op zolder ligt opgeslagen. En dat feilloos tellen van ze, waarvan menig vergeetachtig imkervader het slachtoffer werd. Maar denken ... nee dat kunnen ze niet.

Voelen kunnen ze wel. Letterlijk en figuurlijk voelen ze elkaar feilloos aan. En gevoelig zijn ze ook. Dat blijkt als je ze als imker te na komt. Als je per ongeluk een werkster afknijpt, kun je haar angel verwachten. Als je tekeer gaat in het hart van het volk, kun je op een massaal ziedend verzet stuiten. Zet de kap maar op, trek je handschoenen aan, sluit de kast en ga naar huis. Eigen schuld dikke bult.

Want mensen kunnen denken. Dat vermogen heeft ons ver boven de bij verheven. Je zou kunnen zeggen dat in een land als Nederland de bij haar bestaan te danken heeft aan het menselijk – imkerlijk – vernuft.

Trouwens alles wat we cultuur noemen is het product van dat prachtige menselijk denken. De bij kan daar als louter natuurlijk wezen geen deel aan hebben. Maar een mens heeft ook gevoel. Ook mensen kunnen elkaar feilloos aanvoelen. Op een andere manier echter dan de bijen. In tegenstelling tot de bij wil ieder mens – we spreken dan van individu – zich onderscheiden van zijn soortgenoten. Hij wil de eerste zijn, de beste, meer hebben dan de ander, meer zijn; zich beter voelen dan de ander. Hij wil uniek zijn. Het lijkt wel een levensbehoefte. Mensen knijpen elkaar daarom ook voortdurend af en steken elkaar overhoop. Terwijl ze toch zo prachtig kunnen denken. Wat dat betreft lijkt de bij ver boven de mens verheven.

Imkeren in de vakantiemaanden

Juli is voor mij de tijd om aan nieuwe koninginnen te gaan denken. Ik streef ernaar om mijn koninginnen na twee seizoenen te vervangen. Alleen superkoninginnen mogen nog een jaartje blijven.

Voordat ik met Buckfastbijen werkte gebruikte ik de Aalster methode. Nu gaat het om koninginnenteelt. Eerlijkheidshalve mis ik de tutende en kwakende koninginnen wel. Je weet het nog: Het oor tegen de kast en een flinke tik ertegen. Dichter bij de natuur kon het niet. Nu werk ik met apidea bevruchtungskastjes. Van bijenvrienden krijg of koop ik gesloten doppen van zuivere moeren. Deze doppen zijn minstens tien dagen oud want anders is de kans groot dat 'koninginnen-in-de-dop' het leven laten. In elk bevruchtungskastje komt een dop.

De kastjes heb ik gevuld met jonge bijen. Deze komen van honingkamerramen van boven het moerrooster

die ik afsla in een emmer. De afgeslagen bijen maak ik nat met een bloemenspuit. Zo vliegen ze niet meer terug. Heb ik genoeg bijen afgeslagen, dan vul ik voor elk bevruchtungskastje een plastic koffiebekertje met bijen. In het kastje heb ik al apifonda (suikerdeeg) gedaan. De kastjes met de bijen plus de dop gaan daarna een dag of twee de kelder in. Dit is om een betere harmonie in het volkje te krijgen. Daarna gaan ze naar buiten. De nieuwe moeder is dan meestal al uitgelopen. Tot nog toe heeft deze methode nooit wegvliegproblemen gegeven. Ik laat mijn jonge koninginnen standbevruchten. Ik krijg dus F1-moeren. Deze moeren zijn bijna zuiver, want de imkers in mijn omgeving hebben allemaal Buckfastbijen.

Na het slingeren van de zomerhoning probeer ik nog wat luizenhoning (pardon: bladhoning) te winnen. Sommige jaren lukt dit. Je kent deze honing misschien wel. Het lijkt een beetje op dropwater, ook qua

smaak. Sommigen vinden het heerlijk.

De geslingerde honingkamerramen berg ik "nat" weg. Ik laat ze dus niet eerst door de bijen schoonlikken.

De eventueel aanwezige honingresten kristalliseren. Ik vind dat op deze manier de raten minder kwetsbaar zijn dan de droge schoongelichte raten. Tegenwoordig stapel ik de bakken met de geslingerde raten op elkaar (schoorsteenmethode) in mijn kelder. Toen ik nog geen kelder had stapelde ik ze naast elkaar in een oude diepvrieskist.

Na het slingeren wordt het tijd om weer eens aan de varroa's te gaan denken. Nu kan mierenzuur gebruikt gaan worden. Ik begin zo vroeg mogelijk met de behandeling. Het voordeel hiervan is, dat ik minder beschadigde winterbijen krijg die op hun beurt weer extra vatbaar zijn voor virussen.

De zomervakantie is de tijd van braderieën en

markten. Elk jaar staan we met een paar imkers op zo'n braderie. Natuurlijk hebben we dan ook een observatiekast bij ons. Succes verzekerd! Er is niets mooiers dan bij zo'n kast te staan er over je bijen te vertellen. Je krijgt gegarandeerd alle aandacht die je maar wilt hebben. Jong en oud wil wel even kijken. En natuurlijk: "Waar is de koningin?" "O, die heeft altijd een wit stipje op haar rug".

Tip: Zorg dat je in je observatiekast een raampje hebt met voer en verzegeld broed. Probeer een tweede raampje met eitjes in te hangen. Zorg voor een vergrootglas.

Zorg ook voor een paar dode werkbijen en darren en niet te

vergeten wespen. Kinderen weten heel vaak dat er werksterbijen en mannetjesbijen zijn. Ouderen schelden alles wat vliegt uit voor wesp. Help ook hen uit de droom.

Naast de nodige PR die je zo bedrijft, loop je ook wel echt geïnteresseerden tegen het lijf.

Ik wens jullie een enthousiast publiek toe.

Bijen in de bieb: expositie over verzamelen

Wim Joosten, VBBN subvereniging 'Eendracht' Beilen
Gedurende de gehele maand mei was er in de bibliotheek te Beilen een expositie te zien met als thema 'verzamelen'. Aangezien bijen superverzamelaars zijn werd hierbij de nadruk op deze zeer nuttige insecten gelegd.

Twee leden van de imkervereniging Eendracht hadden een stimuleringsubsidie aangevraagd bij het Dick Vunderinkfonds van de landelijke Vereniging tot Bevordering der Bijenteelt in Nederland (VBBN) voor het promoten van de bijenhouderij. Daarnaast werden er ook nog subsidies verstrekt door particulieren en de gemeente Midden Drenthe in het kader van Natuur en Milieu Educatie (NME). Met behulp van deze subsidies is door de imkervereniging Eendracht te Beilen studiemateriaal samengesteld en uitgereikt aan de basisscholen in Midden Drenthe en is er een observatiekast gemaakt waarin een levend bijenvolk werd gehuisvest. Het studiemateriaal is met groot enthousiasme ontvangen; al binnen zeer korte tijd meldden zich ongeveer vijftientig scholen voor dit project aan. Bij het schrijven van dit artikel was één van onze imkerende leden van de imkervereniging Eendracht druk doende met het geven van voorlichting over de bijenhouderij op scholen. Die reageerden erg enthousiast. Een flink aantal van de basisscholen ging met het materiaal aan de slag en maakten prachtige werkstukken die in de bibliotheek werden uitgesteld. Voor het mooiste, creatiefste of meest actuele werkstuk is aan het eind van de expositieperiode een prijsje uitgereikt. De beoordelingscommissie had er een zware taak aan want het zag er allemaal prachtig uit.

De observatiekast, bestaande uit drie ramen, is op zeer vakkundige wijze door één van de leden gemaakt. Deze kast is op de scholen tijdens het geven van de voorlichting gebruikt.

Tijdens de expositie stond deze kast in de bibliotheek in de expositieruimte. De kast was door middel van een doorzichtige buis door het raamkozijn met de buitenwereld verbonden. De bibliotheek had toestemming gegeven om een gat door het kozijn te maken zodat de bijen daardoor naar buiten konden vliegen om de voor hen noodzakelijke grondstoffen zoals nectar, stuifmeel en propolis bij elkaar te brengen.

Overigens grappig om te zien dat de binnenkomende bijen de onderkant van de buis gebruiken en de uitgaande bijen de bovenkant.

In de expositieruimte maakten posters duidelijk hoe het bijenleven in elkaar zit en wat er met de diverse materialen wordt gedaan. Ook was er een ruime sortering van imkermaterialen en gereedschappen voorhanden alsmede foldermateriaal om mee te nemen door degenen die zich verder in deze zaken wilden verdiepen.

De scholen zijn intensief met de bijen bezig geweest. Dat werd duidelijk toen tijdens het maken van foto's een ongeveer achtjarig meisje, dat toevallig ook aanwezig was, aan omstanders vertelde over onder andere het effect van de geurstoffen die de koningin in het volk verspreidt en wat de taken van de bijen zijn gedurende hun leven en waarom een aantal bijen bij de uitgang met hun vleugeltjes staan te waaieren. Geweldig nietwaar?

Op woensdagmiddag 26 mei vond in de bibliotheek een demonstratie honingslingeren plaats.

203

De bibliotheek had toestemming gegeven om een gat door het kozijn te maken. Foto's: Wim Joosten

Een beet in eigen staart

Zoals eerder verteld is de alternatieve bestrijding van de varroamijt die ik de laatste jaren heb toegepast op een fiasco uitgelopen. Het was allemaal behoorlijk deprimerend toen ik dit voorjaar de restanten onder ogen kreeg van hetgeen behoorlijke volken waren geweest. Met kunst en vliegwerk heb ik van de oorspronkelijke vijf volken er twee gemaakt, die echter te klein waren om slingerbare wilgenhoning op te leveren. Collega imkers boden volken aan om weer op gang te komen, maar daarvan heb ik geen gebruik gemaakt. Verlost van de drang om zelf te onderzoeken of sterke volken werkelijk na een jaar of vier ineensstorten bij een alternatieve bestrijding van de varroamijt kan ik nu met een schone lei beginnen. Die rust is ook heel wat waard.

Hoe herkennen werksters de koningin?

Verwijder de koningin uit een volk en binnen de vijf minuten is dat te herkennen aan een zoekend gedrag van de bijen op de vliegplank en tegen de kastwand. Hoe is dat in zo'n korte tijd mogelijk is dan de vraag die bij je opkomt.

We weten dat de koningin via haar lichaam geurstoffen afscheidt die door bijen in haar naaste omgeving via de antennen worden opgenomen, waarna deze onder andere door voedseloverdracht een reis door het volk beginnen. Bovendien scheidt de koningin geurstoffen af via kliertjes aan de onderkant van haar poten. Verplaatst ze zich in korte tijd van de ene raat naar de andere, dan draagt dat behoorlijk bij aan de verspreiding van het signaal 'Moeke is er nog'. Het gemis van deze koninginnegeurstof in verse vorm zou de aanleiding zijn dat binnen een luttel vijf minuten ergens in het volk een panische reactie ontstaat, die zich als de wieweweerga door het volk verspreidt.

Alles weer verklaard, volgende onderwerp.

Klinkt leuk, maar als je het bovenstaande nog eens naleest en tot je laat doordringen dan bekruipt je toch een gevoel van 'is dat nou wel zo'. Het imkervolk is een eigenzinnig volkje om niet te spreken van eigenwijs en zo ook een imker uit India, ene heer Raj.

Ik vertelde u over hem in deze rubriek van mei. De heer Raj kwam tot de opzienbarende conclusie dat het herkenningssignaal over de aanwezigheid van de koningin in het bijenvolk vanaf de koningin altijd verticaal naar boven wordt doorgegeven via poot - poot contact. Hoe kwam hij tot deze conclusie?

De heer Raj gebruikte de in India inheemse bij de *Apis cerana*. Het eerste deel van zijn theorie komt

overeen met de punten die ik zojuist aanhaalde en algemeen aanvaard zijn. Met het vervolg van zijn onderzoek maakte hij de verticale overdracht van het herkenningssignaal zichtbaar.

Hij sloot de koningin op in een arrestkooitje en bevestigde deze onder aan een lang touw.

Telkenmale vormden de bijen aan dat touw een lang lint van onder naar boven, waarbij het poot - poot-contact duidelijk herkenbaar was. Hij heeft deze proef ettelijke keren herhaald waarbij zelfs een hoogte van circa zes meter door de bijen werd overbrugd. De verwachte tros bijen onder aan het arrestkooitje bleef uit. Volgens de heer Raj was dit de bevestiging dat de communicatie omtrent de aanwezigheid van de koningin verticaal en naar boven gericht is. Hetzelfde gedrag van de bijen heeft hij later bij de ons vertrouwde *Apis mellifera* uitgevoerd met hetzelfde resultaat.

Praktische betekenis

Hij zegt verder: 'In de praktijk zou een imker mogelijk zijn voordeel kunnen doen met deze kennis. Bijvoorbeeld door het opsluiten van de koningin boven in de kast. Bij de *Apis cerana* gaf dit binnen 24 uur aanleiding tot het aanzetten van redcellen in de onderbak. Dit zou eventueel ook bij de *Apis mellifera* bijen het geval kunnen en biedt een mogelijkheid om er in de zwermperiode gebruik van te maken bij het maken van kunstzwermen'.

En dat is nu precies hetgeen zich vorig jaar in mijn volken afspeelde, waarover ik aanvankelijk verbaasd was tot ik me weer dit artikel herinnerde. Gelijk denk je dan aan de plaats van de zwermcellen in een korfvolk, jawel aan de koude onderzijde van de raten. Zou het ook (deels) verklaren waarom kunstraat in de onderbak zo traag of helemaal niet wordt uitgebouwd? De inspiratiemotor 'Us Mem' bevindt zich in de bovenbak.

Heidehoning

De paarsrood bloeiende heidevelden blijven een uitdaging vormen om er met de bijen heen te trekken. Hiermee wordt een eeuwenoude traditie in het leven gehouden, hoewel de imker zich dat niet realiseert als hij zwetend en zwoegend de taaie honing uit de raten probeert te krijgen. Maar om iets ergens uit te krijgen moet het er eerst in komen.

Er moet aan bepaalde voorwaarden zijn en worden voldaan. De eerste voorwaarde is voldoende regen in de aanloop naar de bloei. Vorig jaar ontbrak het daaraan en het resultaat weten we inmiddels. De koningin hield het voor gezien en de volken gingen de winter in met een minimaal aantal winterbijen. Vervolgens verlangen we tijdens de bloei een beetje kief warm weer zijn met af en toe een bui. Nog steeds geldt onder imkers de wijsheid dat de heide geen nectar meer geeft als er een onweer over de velden is getrokken, dus dat moet achterwege blijven. Als je zo aan het plussen en minnen bent geweest en toch naar de heide afreist dan kan er een verhaal ontstaan zoals deze voorkwam in het blad van onze collega's uit Arnhem die ik hier enigszins beknopt overbreng.

'Zoals elk jaar had ik het plan weer een paar volken naar de heide te brengen. Drie mooie sterke volken werden geselecteerd, de kantramen met open broed, moerroosters gelegd en daarop de honingkamer met fraaie uitgebouwde raten. Als je wilt slingeren moet je stevige raten hebben voor heidehoning. Raathoning wordt in onze familie niet zo geweldig gevonden, ondanks al mijn pogingen daartoe. Helaas, helaas, want raathoning heeft het grote voordeel dat je niet hoeft te slingeren en dat is bij heidehoning geen gering voordeel. Welnu, de drie volken werden gereed gemaakt voor transport. Ik was er speciaal een nacht in de vakantie voor terug gekomen. In de avond-schemering werden de vliegplanken gesloten met een gevouwen krant om lekkage te voorkomen en de kasten elk met twee riemen vastgesnoerd. Dit moest wel want ik moest de kasten de volgende morgen een smal tuintrapje afdragen. Daarna ging het met een steekwagentje verder naar de straat. Na veel gezwoeg bleek de eerste kast te lekken. Er zat een kier bij de vliegplank. Inspectie wees uit dat de vliegplank los zat; de schroeven waren eruit gedrukt vermoedelijk door een te dikke krant. Dus de kast maar weer naar boven gesjouwd. Kast twee bleek bij aankomst op straat ook te lekken. Deze keer zat er een houtje tussen twee kamers, kennelijk los geschoten van een dekplank. Ook deze kast maar weer terug. De derde en laatste kast bleek gelukkig in orde. Hoewel de stemming niet geheel in overeenstemming was met

het idyllisch gevoel dat je hoort te hebben als je bijenvolken naar de heide brengt, besloot ik toch naar Groenendaal af te reizen. Bij het zien van de perfect ogende keurig in het gelid opgestelde kasten van collega imker Theo bekwam me het gevoel dat ik nog veel te leren had. Omdat ik snel terug moest naar de vakantie - vierende familie in het noorden des lands heb ik het bij die ene kast gelaten. In de tweede week van september ging ik gewapend met een bijuitlaat eens kijken. Mijn verwachtingen waren redelijk hoog gespannen. Het weer had het nodige vocht voor de heide gebracht en de zon had zich ook veel laten zien. Kortom, goed weer voor de heide.

Deze had goed gebloeid maar was nu op haar retour. De honingbak bleek tot mijn verbazing echter vrijwel geen honing te bevatten. Thuisgekomen maakte ik aanstalten alle volken te inspecteren en een mieren-zuurbehandeling te geven. Tot mijn nog veel grotere verbazing zaten de honingbakken van twee volken die niet naar de heide zouden gaan vol met verzegelde honing.

Bij het slingeren bleek dat *heidehoning* te zijn. Ik overweeg nu ernstig een herhalingscursus te gaan volgen, aldus Ries van Dijk'.

Het weer in juli en augustus

Voor juli en augustus gelden voor het midden van het land over de periode 1971-2000 de volgende gemiddelde waarden. Aantal uren zonneschijn 196 en 192, neerslag 70 en 58 millimeter, gemiddelde maximumtemperatuur 22,1 en 22,3°C.

Julimaanden					
Jaar	Zon	(uren)	Neerslag	(mm)	Max.temp °C
1999	+		N		N
2000	-	(124)	+		- (19,5)
2001	+		-		N
2002	-		+		N
2003	+	(240)	N		++ (24,5)

Augustusmaanden					
Jaar	Zon	(uren)	Neerslag	(mm)	Max.temp °C
1999	N		+		N
2000	+	(230)	-	(47)	N
2001	N		++	(108)	+ (23,6)
2002	-		++	(120)	+
2003	+	--	(23)	++	(25,2)

Geraadpleegd

Seppens E.P.J., Over het herkennen van de koningin door de werksterbijen. Bijenteelt 87(1): 26
Dijk, Ries van, Heidehoning; De Bijenstal, Imkersvereniging Arnhem e.o. 28(3):12 (oktober 2002)

De alarmferomonen van honingbijen

Bewerking naar Yaacov Lensky en Pierre Cassier

Honingbijen verdedigen hun volken tegen aanvallers door middel van verschillende defensiesystemen. De ingang van de kast wordt bewaakt door wachtbijen die binnenkomende bijen onderzoeken met hun antennes. Op deze manier herkennen de wachtbijen leden van het eigen volk aan de, deels genetisch bepaalde, eigen geur. Ook de dracht heeft invloed op deze geur met als gevolg dat tijdens een overvloedige dracht het aantal wachtbijen afneemt en de waakzaamheid lijkt te verminderen.

206 Wanneer de wachtbijen een indringer opmerken, kun-

nen ze vier stadia van verdedigingsgedrag vertonen: Alarmering, activering, rekrutering en aanval. De wachtbij verspreidt hierbij alarmferomonen door de angel te ontbloten of door daadwerkelijk te steken. Door de geur die vrijkomt bij het steken worden andere bijen aangetrokken en deze zullen de indringer ook steken. Nadat een werkster een indringer gestoken heeft, blijft (behalve bij insecten met chitinehuid) de angel achter. Deze blijft gif injecteren en tegelijkertijd alarmferomonen afgeven om andere werksters te alarmeren en te rekruteren. De steekreactie kan worden aangewakkerd door donkere kleuren, ruwe oppervlakken en beweging.

De alarmferomonen (o.a. 2-heptanon) van werksters worden uitgescheiden door de kaakklieren en door de angelklieren. Recent hebben onderzoekers een methode ontwikkeld om de effecten van de vluchtige componenten uit de alarmferomonen op individuele bijen of volken te bestuderen.

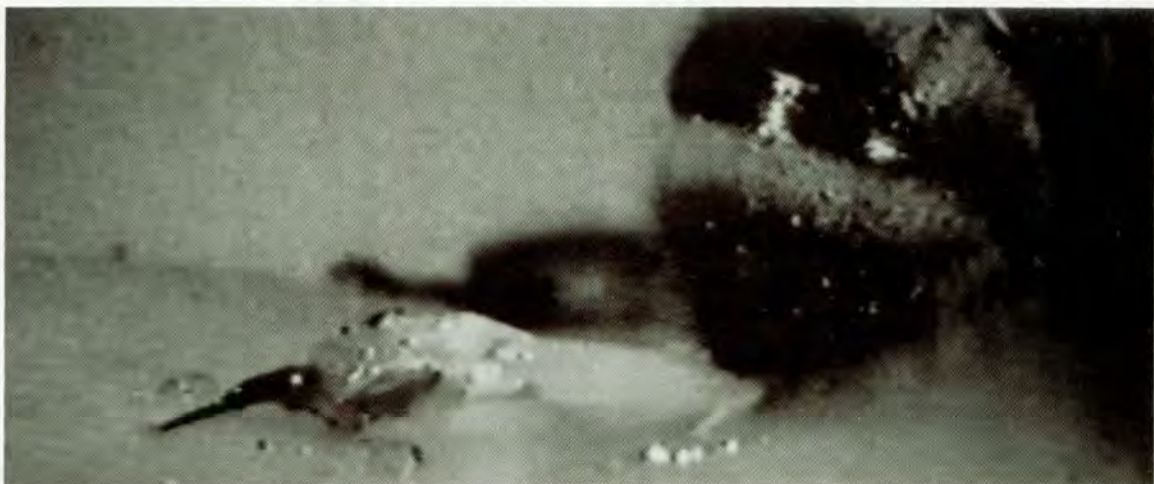
De kaakklieren bij een koningin

Feromoonuitscheidingen uit de kaakklieren van koninginnen hebben een aantal functies waarmee het volk bijeen gehouden wordt, maar het wat en hoe is nog niet duidelijk. Aangenomen wordt dat deze feromonen ook invloed hebben op het agressieve gedrag van werksters ten opzichte van koninginnen. Een verstoorde koningin zou een 'stress'feromoon afscheiden dat een aanval uitlokt (inballen) wat dan tot haar eigen dood kan leiden.

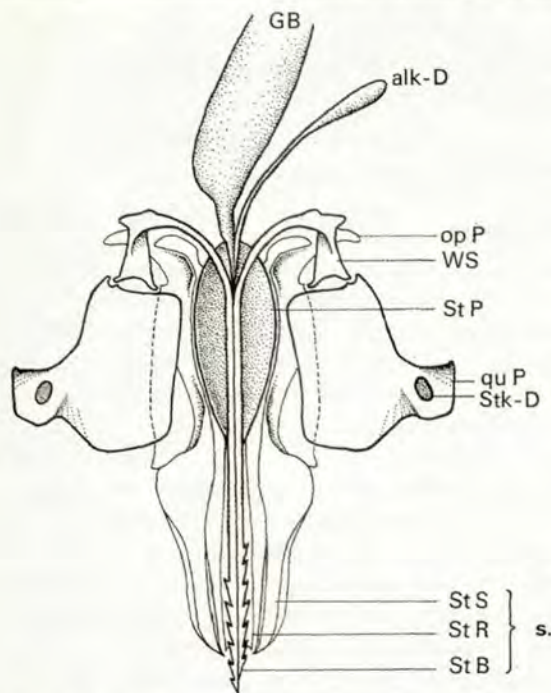
De kaakklieren bij werksterbijen

De feromonen (o.a. 2-heptanon) die wachtbijen en haalbijen produceren in hun kaakklieren hebben twee functies: alarmering en het opwekken van steekreacties. De door de kaakklieren geproduceerde feromonen zijn echter 20 tot 70 maal minder krachtig dan de door de angel geproduceerde feromonen. Verder hebben ze ook afwerende eigenschappen die van invloed zijn op foeragerende bijen. Wanneer dit feromoon op bloemen werd gespoten had het een kort afstotend effect: dit kan dus worden gezien als een visitekaartje voor andere bijen.

Naargelang de leeftijd en functie van de werksterbijen verschilt de hoeveelheid feromonen die door de kaakklieren worden geproduceerd. De grootste hoeveelheid wordt gevonden bij wachtbijen en haalbijen. Er bleek echter geen verschil te zijn tussen de hoeveelheid feromonen gevonden in werksters van 'rustige' volken en van agressieve volken. Het lijkt er dus op dat de intensiteit van het defensief gedrag van verschillende

Bijensteek: angel en gifblaas blijven achter. Foto: P. Elshout.

Schematische tekening van het angelapparaat met klieren.
GB = gifblaas, ST-P = borstelmembraan, Alk-D = Dufour klier
ST-S, ST-R, ST-B = angel, Qp = quadratische plaat
ST-D = Koschewnikow-klier

Bron: Der Schweizerische Bienenwatter, 15de druk, 1974.

bijenrassen niet toegeschreven kan worden aan de hoeveelheid feromonen die geproduceerd wordt in de kaakklieren van werksters.

De angel en bijbehorende klieren

De angel werkt als mechanisch en chemisch verdedigingsorgaan. Er zijn verscheidene klieren verbonden aan de angel van de werkster en deze produceren verschillende mixen van geuren die gebruikt worden voor alarmering en verdediging; meer dan 40 componenten zijn geïdentificeerd in deze mixen. Als enige is van de

Koschewnikow- klieren aangetoond, dat deze betrokken zijn bij het uitscheiden van alarmferomonen. De Koschewnikow- klieren (er zijn er twee) bevinden zich in het zevende abdominaal segment.

Extracten uit de Koschewnikow-klier lijken agressief gedrag van werksters uit te lokken, maar verder is over deze zogenaamde stressferomonen nog weinig bekend. Werksters behandeld met extracten uit de Koschewnikow-klier van koninginnen werden ingebald, terwijl werksters behandeld met extracten uit de Koschewnikow-klieren van andere werksters niet werden ingebald, maar als indringers werden behandeld in hun eigen volk. Dit verschil kan worden verklaard doordat de samenstelling van de afgescheiden feromonen uit de Koschewnikow-klieren van de koningin en de werkster volledig anders is.

207

Borstelmembraan

Naaft het feit dat ze hun eigen feromonen produceren, versterken de angelschede en het borstelmembraan de werking van de alarmferomonen uit de Koschewnikow-klier die zelfs worden uitgescheiden via de borstelmembraan.

Tot slot zijn de verschillende gedragingen van bijen op extracten uit de verschillende klieren in (afnemende) volgorde te plaatsen:

Alarmering: angelschede > borstelmembraan > gifklieren en gifblaas.

Rekrutering: borstelmembraan > angelschede > gifklieren en gifblaas.

Steken: borstelmembraan > angelschede > Koschewnikow-klieren > gifblaas.

De borstelmembraan lijkt dus de verzamelplaats te zijn van al de stoffen (feromonen) die door de andere klieren in het abdomen van de bij worden gemaakt en hierdoor zijn extracten van dit membraan in staat de heftigste reactie op te wekken.

Beeworld 76: 119-129 (1995)

Vertaling door Els Voorbij

bijen

KORT BERICHT

15 jaar Buckfast Belangen Verenigd

Dit jaar bestaat Buckfast Belangen Verenigd 15 jaar. Dit willen wij vieren met een themadag op zaterdag 30 oktober a.s. Op deze dag zullen we met drie gerenommeerde Buckfasttelers discussiëren over het thema: 'De Buckfastbij in 2015'. De volgende Buckfasttelers zijn uitgenodigd: Erik Österlund (Zweden), Paul Jungels (Luxemburg) en Klaus Fehrenbach (Duitsland).

De lezingen zullen in het Engels en Duits gegeven worden, maar voor vertaling zal worden gezorgd. De themadag zal worden gehouden vanaf 10.00 uur in 'Het Blanke Schot' te Uddel. Inl.: G. Boswinkel, 0317-61 74 95 of E: Fam.Boswinkel@hetnet.nl

Tot ziens op zaterdag 30 oktober!

In deze rubriek gaan we dit jaar een aantal basisbeginselen onder de loep nemen; een duidelijk uitgangspunt voor beginners en mogelijk geeft het geroutineerde imkers te denken.

Bijenvolken in de zomermaanden

Problemen met eierleggende werkbijen oplossen

De controle van de jonge moeder kunnen we zien als de afsluiting van het proces van zwermverhinderend. Soms ontdekken we bij die controle volken met bultbroed en ordeloos opgeslagen voorraden. Er is geen leggende jonge moeder maar er zijn wel leggende werksters. Daar zijn we als imker niet blij mee. De ervaring leert dat de eierleggende werksters zich zomaar niet laten onttrenen. In dergelijke volken worden vaak al vier, vijf weken lang geen jonge bijen meer geboren. De volken hebben veel aan kracht ingeboet en het is de vraag of het wel de moeite waard is te proberen er een koningin in te krijgen. Een nieuwe koningin invoeren, heeft vrijwel altijd als resultaat dat de ingevoerde koningin verloren gaat en de eierleggende werksters doorgaan met leggen. De meeste imkers nemen hun verlies en ruimen zo'n volk op door het op enige afstand van de stand af te schudden. De afgeschudde bijen vliegen terug naar de plaats waar hun kast stond en bedelen zich in bij andere volken. Als de imker een reserve volkje op de plaats van het volk met eierleggende werkbijen zet, vliegen ze daar binnen en wordt dat volkje versterkt. Er is echter een grote kans dat binnenvliegende eierleggende werkbijen de moeder van dat volkje alsnog opruimen. Het is een fabeltje dat deze na het afschudden verloren gaan.

Een truc die Hayo Velthuis mij eens verteld heeft en die vaak tot succes leidt is de volgende: Zet op een moergoed volk, dat krap staat, een lege bak met daarin één leeg uitgebouwd raam. Dat fungeert als klimraam. Daarbovenop de bak met het volk met de eierleggende werksters. Blijf er dan een dag of tien van af. Dat ene klimraam maakt dat er weinig verkeer is tussen de twee volken. De leggende dieren, de koningin beneden en de eierleggende werksters boven, blijven in hun eigen broednest en worden niet afgestoken. De koninginnenferomonen gaan vanuit het volk onder naar het volk boven. Dat veroorzaakt teruggang van de ontwikkelde ovaria van de eierleggende werksters. Na tien dagen kan de tussenbak worden weggenomen. Als het mis gaat, vind je dagen doppen in het ondervolk. Deze kunnen dan gebroken worden en de imker kan een nieuwe moeder invoeren, want de eierleggende werksters zijn 'zeker' verdwenen.

Zomerhoning winnen

Uit de eitjes die de koningin eind april gelegd heeft, komen de bijen te voorschijn die vanaf half juni de zomerhoning binnenhalen. Als de imker geen bijzondere ingrepen toepast zoals volken op elkaar laten afvliegen, vliegers maken of verenigen, is er voor de imker weinig te doen. Bij volken in een goede conditie is het drachtgebied en vooral het weer, bepalend of er zomerhoning geslingerd kan worden. Het beste wat de imker kan doen om veel honing te krijgen, is de dracht opzoeken; reizen met de bijen. Het is ter keuze van de imker of hij deze inspanning wil leveren: standplaats zoeken, toestemming krijgen, met de kasten sjouwen, tussentijds controleren en tenslotte loodzware kasten naar huis halen en veel slingeren.

Zomerverzorging van de volken

Als de zwermperikelen voorbij zijn, hoeft de imker de kast voor half juli niet te openen. Het volk kan dan in alle rust de zomerhoning binnen halen en neemt het voor lief als de imker af en toe even kijkt hoe de honingvoorraad groeit. Half juli is het op de meeste plaatsen in ons land tijd om de zomerhoning te slingeren. Beginnende imkers maken nog wel eens een beoordelingsfout: er is na half juli nog veel activiteit van aan en afvliegende bijen en men denkt dan dat er ook veel voedsel binnenkomt en dat er dus niet gevoerd hoeft te worden. Na het afnemen van de zomerhoning kent de zomerverzorging van de bijenvolken twee aspecten:

- Controle van de ontwikkeling van het volk en vooral van de voedselvoorraad.
- Het verkrijgen van informatie over de ernst van de varroabesmetting, gevolgd door bestrijding.

De voedselvoorraad

In de gematigde klimaatzone hebben de bijen een programma ontwikkeld van wintervoorraadvorming met behulp van de zomerdracht. Als de imker honing slingert en daarmee de wintervoorraad afneemt moet hij onmiddellijk daarna gaan voeren en de voorraad herstellen. Er moet zoveel gevoerd worden dat het volk beschikt over een voorraad van ongeveer 6-8 kg. Dat is twee tot drie ramen met verzegeld voer. De verdere ontwikkeling van het volk en met name de

overschakeling van zomerbijen naar winterbijen is mede afhankelijk van de aanwezigheid van een voldoende grote voedselvoorraad. De manier van voeren is minder belangrijk. Het maakt de bijen niet uit of ze in grote of in kleine porties een dikke of een dunne suikeroplossing krijgen. Te vroeg te veel kilo's voeren kan ruimtegebrek veroorzaken en de volken opnieuw in zwermstemming brengen. De imker moet ervoor zorgen dat de volken zowel voldoende voer als voldoende ruimte hebben.

Varroamijten

Een belangrijk aandachtspunt bij de zomer verzorging is de ernst van de varroabesmetting. De verhoogde wintersterfte van de laatste jaren onderstreept dit nog eens. De varroamijt vraagt voortdurend de aandacht van de imker. In het voorjaar kan hij met het uitsnijden van darrenbroed verhinderen dat de besmetting snel toeneemt. De broedloze periode na het maken van de koninginnenaflegger helpt ook het aantal mijten te beperken. In de zomer maanden kan hij niet veel meer doen dan observeren. Over het algemeen kan hij na het slingeren van de zomerhoning met de bestrijding beginnen. Het is zinvol vanaf begin juli elke dag op de schuiflade van de varroabodem te kijken hoeveel mijten erop gevallen zijn. Dat geeft een indruk van de ernst van de besmetting. Vallen er in een periode van ongeveer tien dagen gemiddeld meer dan tien mijten per dag, dan moet na het slingeren van de zomerhoning zo snel mogelijk begonnen worden met bestrijding.

Varroabestrijding

Wie met weinig werk snel veel mijten wil opruimen, kan 60% mierenzuur op een sponsdoek inzetten. Een voordeel van mierenzuur is dat het ook mijten doodt in het gesloten broed. Wie veel bijenvriendelijker wil werken kan hetzelfde doel met wat meer moeite bereiken met de Nassenheider verdamer. Thymovar is ook een goed alternatief. Varroabestrijding na het slingeren van de zomerhoning dient vooral om het bijenvolk de kans te geven gezonde winterbijen te produceren. Er is in het maandblad veel geschreven over de bestrijding van de mijt en dat gaan we hier niet nog een keertje overdoen. We verwijzen u naar de desbetreffende artikelen. Zie onder meer BIJEN 10(11): 295 (2001) en BIJEN 11(2): 51 en 169 (2002).

Roverij

Na half juli vinden de bijen in de plantenwereld minder stuifmeel en vooral minder nectar. De volken zijn groot, de broednesten worden kleiner en het gevolg daarvan is dat er veel bijen zijn voor de dracht. Van

de vliegbijen fungeert wel de helft als speurbij. Zo'n massa speurbijen vindt elke druppel suiker in de wijde omgeving. Roverij ontstaat doordat de speurbijen van het ene volk slecht verdedigde voorraden van een ander volk ontdekken. Dat kan 2 oorzaken hebben: de ene is gelegen in de natuur. Kleine en zieke volken hebben moeite met het verdedigen van hun vliegopening. De speurbijen van sterke volken ontdekken dat.

De andere oorzaak is de imker. Hij laat te kleine volken in te grote kasten zitten. Hij laat bij het werken in zijn volken de bakken te lang open staan. Hij knoeit met honing of suikerwater of zet leeg geslingerde ramen op zijn stand om ze door de bijen te laten schoonlikken. Binnen de kortste keren komen er massa's bijen op af. Als de imker kans ziet de open kast snel te sluiten, een raampje voer of de geknoeide suiker snel op te ruimen, kan roverij meestal wel voorkomen worden. Als bijen te lang op een ongewenste plaats voer kunnen halen en de haaldrift is daar eenmaal op gericht, dan is die moeilijk te stoppen. Je ziet dan ook dagenlang zoekende bijen op die plaatsen terugkomen. De imker hoeft maar even in de volken te werken en er vliegen volop zoekende bijen rond. Als de imker merkt dat er tijdens zijn werk aan de volken meteen veel zoekende bijen actief worden, is het tijd de vlieggaten van de kleine volken te verkleinen.

Hoe ziet roverij eruit?

Bij een volk dat beroofd wordt, is er een ongewone drukte aan het vlieggat. Bijen vliegen in een snel tempo af en aan. Ze maken veel meer lawaai dan bij normaal haalgedrag. Je ziet zoekende bijen onder, boven en achter de kast. Als de imker de kast open maakt, ziet hij de bijen ongewoon druk bezig bij de voedselvoorraden.

Hoe stop je roverij?

Dat is een probleem. Roverij is lastig te stoppen. De rovers weten waar suiker of honing te halen is en vergeten dat niet licht in deze tijd van het jaar. Maatregelen als het verkleinen van het vlieggat of dat zelfs een tijdlang geheel sluiten, helpen niet. De haaldrift van de rover is te sterk, de verdediging van de beroofde te zwak. Een maatregel die kans op succes heeft is het verplaatsen van het beroofde volk naar een plaats buiten het bekende vlieggebied. Het moet dan over een afstand van meer dan 6 km verplaatst worden. Laat het volk daar een aantal weken staan, anders kan de roverij opnieuw beginnen bij terugkomst van het beroofde volk. Bijen hebben een goed geheugen voor plaatsen waar voedsel te halen is.

Veehouder in ruste helpt de natuur een handje

Wim Joosten, namens VBBN 'de Eendracht' te Beilen
Een bijenbos, wat is dat? Met enige fantasie kan men zich daar wel wat bij voorstellen. Toch zei de voorzitter van de VBBN, dhr. Jos Plaizier, in de openingsspeech, dat hij vele dingen geopend had, maar nog nooit een bijenbos.

Op 1 mei 2004 werd het bijenbos geopend. De voorzitter van subvereniging 'De Eendracht' te Beilen, dhr. Wiebe Oldenkamp, heette alle genodigden welkom en daarna kregen respectievelijk dhr. Jos Plaizier en dhr. Coos de Jonge, wethouder van de gemeente Midden Drenthe, het woord. Coos vond de datum een toepasselijke dag: 1 mei, de Dag van de Arbeid.

Dit bijenbos werd op particulier initiatief tot stand gebracht door dhr. Herman Luiken, voormalig veehouder, nu imker en lid van de imkervereniging 'De Eendracht'. Na een arbeidzaam leven besloot Herman te stoppen met de veehouderij en als alternatief heeft hij besloten de natuur een handje te helpen. Herman bezit land dat grenst aan het natuurgebied 'Het Mantingerzand' bij Mantinge. Mede gedreven door zijn hobby het imkeren besloot Herman een deel van zijn weidegronden (5,5 hectare) te veranderen in een bijenbos met een poel. Hij diende een inrichtingsplan in dat als basis diende voor de rangschikking onder de Natuurschoonwet, een subsidieaanvraag voor inrichting, beheer en functieverandering via het Programma Beheer, het Krediet Natuur en Landschap van de provincie Drenthe en een aanvraag van boscertificaten (een bijdrage voor CO₂ vastlegging) van het Groenfonds. De inrichting van het Bijenbos is grotendeels vormgegeven vanuit het bestaande landschapspatroon. De bosvakken bestaan uit gemengd loofbos met struikranden. In de zuidoostpunt is een kikkerpoel gecreëerd.

Vanwege de imkerij is er enigszins afgeweken van de natuurlijke bossamenstelling. Hierbij gaat het dan om soorten als robinia, hazelaar, linde, gagel en framboos. In de natuurlijke bossamenstelling komen onder andere de soorten vuilboom, populier, hultst, wilg, lijsterbes, krentenboompje, vogelkers, eik, berk en beuk voor. Daarnaast heeft Herman de open stukken ingezaaid met een wildebloemenmengsel. Publiek is het hele jaar door welkom op het Landgoed 'Het Bijenbos'.

't Moerpad

In het bos is een rondlopend onderhoudspad aangelegd dat tegelijkertijd als wandelpad bruikbaar is. Dit pad is toepasselijk het Moerpad genoemd. Aan de zijde van het Mantingerzand is een toegang tot dit Landgoed.

Herman besloot de ingebruikneming van het Bijenbos officieel te maken en hij nodigde daarvoor imkervereniging 'De Eendracht' uit om hierin het voortouw te nemen. Deze opening had ook de belangstelling van het Dagblad van het Noorden en TV Drenthe. De imkervereniging had inmiddels al twee bijenkasten geplaatst. De opening geschiedde door het openen van de vliegplanken door de Jos Plaizier en Coos de Jonge. De cameraman van TV Drenthe werd in een imkerpak gehesen en de fotograaf bleef op veilige afstand met een zoomlens om deze opening vast te leggen. Jos durfde het natuurlijk wel zonder pak aan, Coos verkoos een imkerpak. Het was deze dag mooi weer met een lekker temperatuurtje. De bijen kwamen dan ook direct, na opening van de vliegplanken, naar buiten. Al snel vlogen ze. Herman kreeg al snel de twijfelachtige eer om als eerste een steek op te lopen. Dit leverde op TV Drenthe een demonstratie 'angel-

Jos Plaizier(l) en Cees de Jonge openen het bijenbos

'Daar komen de dames'. Foto's: Wim Joosten

verwijdering' op. Nu maar hopen dat dit niet menig wandelaar zal afschrikken om een bezoek te brengen aan dit Landgoed. Het uitvliegen leverde een fantastisch schouwspel op dat versterkt werd door het geluid van een fazant en het wegvluichten van een ree.

Herman nodigde alle bezoekers uit voor een borreltje en een barbecue bij hem thuis ter afsluiting. Dat liet niemand zich twee keer zeggen en na een wandeling door het Bijenbos lieten we ons de drankjes en hapjes geweldig smaken.

En ... doet goed voorbeeld goed volgen? Jazeker! Herman's buurman heeft inmiddels al besloten om

hetzelfde te doen en in spiegelbeeld eenzelfde bos tegen Herman's bos aan te leggen. Nu de rest van Nederland nog...

Het bijenbos is te vinden vlak bij de weg tussen Westerbork en Hoozevee. Bij afslag 'Drijber/Mantinge' gaat men richting Mantinge. Daarna de eerste weg rechts. Na een paar honderd meter gaat er een fietspad naar links het Mantingerzand op. Volg dit fietspad ongeveer 100 meter. Daar is een nu nog vaag paadje naar links. Dat leidt naar het Bijenbos.

bijen

FOTO VAN DE MAAND

Het is altijd fascinerend om te zien hoe de bijen elkaar 'vasthouden'. Het mooiste natuurlijk bij een immense zwerm aan een boomtak. De foto is genomen op het moment dat twee raampjes voorzichtig uit elkaar werden geschoven. Het geeft een goed beeld van wat er gebeurt als je een raampje uit de kast haalt. Vandaar dat in mijn bedrijfsmethode nog steeds de voorkeur uitgaat naar de bijvriendelijke afstands-blikjes en voorzichtig verschuiven van de raampjes alvorens ze uit de kast te nemen. Je hoeft bij het begin alleen het minder kwetsbare kantraam 'los te trekken'. Bij deze methode vind je praktisch altijd de koningin omstreeks het vijfde raampje in de bovenbak, rustig wandelend over de raten. Foto: Jan de Heer, Loppersum.

Bijen mijden Thymovar-plaatjes

ijn eerste ervaringen met Thymovar als bestrijdingsmiddel tegen de varroamijt vielen aanvankelijk nogal negatief uit. Hoewel ik jarenlang met succes de vertrouwde Apistanstrips heb gebruikt voor de strijd tegen de varroamijt en nog steeds geen resistentie heb waargenomen, wilde ik toch een tweede bestrijdingsmiddel te proberen. Omdat mierenzuur, melkzuur of oxaalzuur niet de voorkeur hadden, bleef Thymovar over en ik besloot om twee pakketjes te kopen om vijf van mijn dertien volken mee te behandelen.

De manier van behandelen met plaatjes Thymovar is te vergelijken met de Apistanstrips en geeft weinig verstoring van mijn bijenvolken. Na het lezen van de gebruiksaanwijzing en controle of de te behandelen volken aan de voorwaarden voldeden, ben ik half augustus 2003 begonnen met een volk dat ik op de phaceliadracht had verenigd met behulp van de krantenmethode. Het volk A stond nu op twee broedbakken met zeven en zes ramen broed. (Jonge koningin in de bovenbak en oude koningin gedood) Eind augustus heb ik 1,5 Thymovarplaatje op de ramen gelegd achter de voeropening van de voerbak (tekening 1) en

ben ik ook begonnen met invoeren. 10 September had dat volk probleemloos veertien liter opgenomen. Eind augustus zes bijenvolken van de heide opgehaald met weinig of geen honing maar wel in goede conditie en vrijwel

Tekening 1: volk A

meteen de volken winterklaar gemaakt en op acht broedkamerramen en acht honingkamerramen gezet. Bij de volken B en C de plaatjes Thymovar precies

onder de voeropening gelegd (tekening 2).

De bedoeling was dat de bijen contact moesten maken met deze plaatjes Thymovar. Tot mijn grote verbazing meden de bijen de

plaatjes Thymovar of de thymoldampen en namen geen voer op. Na drie dagen heb ik de dekplank met voerbak 180° gedraaid. Het voer werd toen wel goed opgenomen. 10 September hadden deze volken acht liter voer opgenomen.

Bij de volken D en E had ik de plaatjes op het midden van de ramen gelegd (tekening 3). Deze volken namen het voer onmiddellijk op. In goed een week was tien liter suikeroplossing zonder problemen opgenomen. Van 12 tot 25 september op familiebezoek geweest in Canada en daarna meteen begonnen met afvoeren. Volk A nam geen voer meer op, de volken B, C en D wel.

30 September de volken gecontroleerd. De bedoeling was om de Thymovarplaatjes te vervangen door nieuwe.

Volk A had al het voer opgeslagen in de onderste broedkamer en een klein randje in de bovenste broedkamer. De verzegelde honing in de kantramen van de bovenste broedkamer was onaangeroerd en niet verplaatst (zie tekening 4: volk A). Bij de volken B/C en D/E trof ik ook dergelijke situaties aan, (tekening 5: B/C en tekening 3: D/E). Na enig nadenken over deze ervaringen, heb ik besloten de behandeling met Thymovar gedeeltelijk te staken en de bijenvolken als volgt

af te voeren. Bij volk A heb ik de onderste en bovenste broedkamer omgewisseld en nieuwe plaatjes

Thymovar gelegd achter de voeropening van de voerbak. Bij de volken B/C dekplank en voerbak 180° gedraaid en de Thymovarplaatjes in het midden op de ramen gelegd. Bij de volken D/E geen Thymovar

Tekening 3: volk D en E

Tekening 4: volk A na het voeren

Tekening 5 volk B en C

Tekening 2: volk B en C

Aantal mijten in 70 dagen

volk	2003	2004				totaal	gem. per dag	2004
	15/12-5/1	6/1-25/1	26/1-10/2	11/2-1/3	2/3-15/3			broed op 31/3
A	2	3	1	0	3	9	0,13	5 ramen broed
B	5	3	1	1	2	12	0,17	7 ramen broed
C	0	0	4	3	2	9	0,13	4 ramen broed
D	1	1	2	0	6	10	0,14	5 ramen broed
E	0	2	0	3	0	5	0,07	5 ramen broed
Totaal	8	9	8	7	13	45		

meer gebruikt maar twee Apistanstrips ingehangen. Vervolgens de volken afgevoerd en geen problemen meer ondervonden met de opname van het wintervoer. Het gehele gebeuren wekte geen vertrouwen in een goede overwintering. Ik besloot de volken goed te observeren door de varroamijten op de onderlegger regelmatig te tellen. U ziet het resultaat in onderstaand schema.

Vanaf 15 december 2003 tot en met 15 maart 2004 heb ik de varroamijten geteld met het volgende resultaat. Op 31 maart 2004 de voorjaarsinspectie uitgevoerd. De conclusie is dat de volken prima uit de winter zijn gekomen. De voedseltoestand was perfect zodat de conclusie is dat de Thymovarplaatjes voor varroa-bestrijding goed te noemen zijn. Alleen is het opletten bij het inwinteren of de bijen het wintervoer goed opnemen en opslaan en moet men daarbij gepaste maatregelen nemen.

A.A. Simons, Doetinchem

Mag ik even?

In het maartnummer 2004 van BIJEN stond een oproep van de redactie. Een vraag om waarnemingen op te sturen als men iets wonderlijks had meegemaakt bij de bijen. Daar wil ik graag op reageren. Mijn waarnemingen gelden echter niet zozeer de bijen, alswel hun meesters.

Als vrouw van een imker heb ik nu ruim 20 jaar het bijengebeuren van dichtbij meegemaakt en me erin verdiept. Zelf imker ik niet, maar 'meeleven' en 'geven van morele steun' zoals dat heet doe ik wel. Verder houd ik me wat imkeren betreft vooral bezig met het binnenhalen van de oogst! Ik geniet ervan, als ik dat goudgele goedje weer in de potjes zie lopen. Ieder jaar is het weer even mooi, dan word ik lyrisch. Ik voel dan grote bewondering voor al die beestjes die dit toch maar tot stand kunnen brengen. Nijvere en intelligente volkjes. Echter niet zo intelligent dat ze zelf een bijenvereniging kunnen oprichten. Dat doen volgens mij toch hun meesters, de imkers zelf! Hoe komt het dan dat er regelmatig te lezen is over

een bijenvereniging? Op folders, in bezoekerscentra, in advertenties, het staat gewoon raar.

Dat bijen zich verenigen, bestaat wel. Althans ik weet dat ze door een krant heen vreten om bij elkaar te kunnen komen, om dan als één groot volk verder te gaan. Om daarbij te blijven: is het voor imkers ook niet mogelijk om door een rijstebrijberg heen te eten (lijkt me wat lekkerder dan een krant), om daarna als één club te functioneren? Hoeveel imkers heeft Nederland nou feitelijk? Toch niet zoveel?

Tenslotte: ik hoor en lees nogal eens over 'natuurzuivere' honing. Als u weet waar ik die kopen kan, dan zou ik dat graag horen. Dat honing een natuurproduct is, oké, maar natuurzuiver? Vast niet! Als meisje kreeg ik van mijn vader soms een stuk honingraat, lekker om te kauwen vond ik dat, met die was erin. Misschien kwam dat nog in de buurt van 'natuurzuiver', maar dat is lang geleden. Hoeveel jaar wordt er al niet met allerlei middelen gespoten en hoe lang is er al geen luchtverontreiniging? Dat weerhoudt mij er trouwens niet van om elke dag te beginnen met een sneetje brood met honing!

Mar ten Klooster, Goes

Van braakliggende grond naar bijenweide

Na 10 jaar op zee gevestigd te hebben heb ik me in 2002 definitief geïnstalleerd op de 'vaste wal', in Hengelo, aan de rand van de bebouwde kom. Toen ik het afgelopen jaar met mijn hond langs een aantal volkstuinten langs het spoor naar Enschede liep te wandelen, begon het bij mij te kriebelen. Er waren namelijk maar vier van de elf tuinen in gebruik. De andere tuinen lagen braak, al jaren. Want, zo vertelde mij een al wat oudere man, er is geen animo meer onder de jeugd, ze kopen de patat liever aan de kraam dan dat ze die zelf verbouwen. En dat dit geen vooroordeel is bewees een later gemaakte rekensom: de gemiddelde leeftijd van deze vier tuinders was 69 jaar. Het is goed om even stil te blijven staan bij dit soort niet-gebruikte

tuinen, braakliggende gronden aan de rand van de steden. Het gaat hier niet om boeren die stoppen of om gemeenten die agrarische grond opkopen, nee, er zijn veel meer braakliggende gronden te ontdekken zoals uit bovenstaande situatie blijkt.

Het is volgens mij iets om als vereniging of als imker eens over na te denken of om eens rond te gaan rijden: braakliggende industrieterreinen, niet gebruikte spoorwegtrajecten, percelen rond huisjes van de gasunie of elektriciteitskasten enz. Bij mij in de buurt zijn ze allemaal te vinden. Maar goed, dat even terzijde.

Bijenweide met kweekgras

Zoals gezegd, het begon vorig jaar april te kriebelen, want tot 1990 woonde ik op het platteland met vier tot zes honingvolken en een grote tuin. En aangezien ik nu op een flat woon, lag hier duidelijk een mogelijkheid om weer met bijen te beginnen en drachtplanten te gaan kweken, want dat zijn twee grote hobby's van mij. In overleg met een gepensioneerde NS-werknemer die daar een tuin had, begon ik in één van de braakliggende tuinen van 350 m² te spitten.

Ondertussen was ik ook weer lid geworden van de bijenvereniging en had ik geïnformeerd hoe het momenteel met de bijen en de varroamijten ging, en hoe aan een volk te komen. Mij werd een volk toegezegd wat binnenkort beschikbaar zou komen.

In de tuin werd ik geconfronteerd met dikke zoden kweekgras (een hardnekkig en alles overwoekerend gras) en brandnetels. Hoe dat aan te pakken? In de Drachtplantengids van L. Hensels las ik over borage, bladrammenas en phacelia; behalve goede drachtplanten zijn het ook groenbemesters en onkruidonderdrukkers. Vooral dat laatste was voor mij nu natuurlijk van groot belang. Ik kreeg ook het advies van een medetuinder om eens aardappelen te proberen als onkruidonderdrukker. Dat vond ik best wel grappig want aardappels of groenten had ik in deze bijenweide absoluut niet op mijn verlanglijstje staan. Nog een ander advies, om te spuiten met het bestrijdingsmiddel Round-up, heb ik onmiddellijk naast mij neergelegd: zoiets doet een natuurliefhebber en een imker niet. Dus bestelde ik zaad van voornoemde planten bij het Bijenhuis en aardappels bij de ABTB. Ondertussen was het de hoogste tijd om een veger te maken, want er bleken een aantal moerdoppen in de maak te zijn. Verder zag het volk er heel goed uit: twintig goed bezette ramen. Gelukkig had ik al die jaren het boekje 'Bijenhouden met succes' van van Gool en bovengenoemde Drachtplantengids met me meegesleept, want na 13 jaar niet-imkeren ben je toch heel wat vergeten, vooral de fijne kneepjes. Maar het

ging met de bijen de rest van het jaar boven verwachting goed.

Bladramenas

Nu terug naar de drachtplanten. De bladramenas ontwikkelde zich voorspoedig, en omdat ik zaad over had heb ik de gehele zomer door steeds perceeltjes kunnen inzaaien, wanneer ik daar klaar was met spitten. Helaas was het kweekgras daarvan niet echt onder de indruk en groeide het bijna even hard mee.

Wat hadden we vorig jaar toch een droge en hete zomer, in Twente zelfs temperaturen boven de 37°C. En bloeien die bladrammenas, in één woord geweldig, op vruchtbare grond soms zelfs zo'n 1.30 meter hoog! Maar er kwam nooit een bij op, niet één! Ook niet wanneer er 30 m² of meer aan het bloeien was. Pas in oktober heb ik er enkele bijen op zien vliegen. Kwam het door de droogte en de hitte? Ik snapte er niets van want ook op vochtige dagen bij 20°C was er geen bij te zien. Ik heb ook nog getwijfeld of het Bijenhuis mij wel bladrammenaszaad heeft gestuurd, maar alles klopte behalve de hoogte van de plant en het bijenbezoek: het blad, de bloem en de kleuren. Hoe dan ook, bladrammenas heeft voor mij als drachtplant afgedaan. Tenminste..., wat de bijen betreft, want de koolwitjes waren er heel blij mee. De hele zomer door had ik zo'n 20 tot 30 koolwitjes en andere vlinders boven de tuin hangen. Het was een prachtig gezicht als ik even zat uit te puffen van het spitten, een complete vlindertuin. En ze snoepten niet alleen van de nectar, nee, ze legden volop eitjes op het blad. Mijn burens aan beide zijden hadden nogal wat boerenkoolplanten. Zij keken regelmatig zorgelijk naar al dat gefladder bij mij in de tuin. Toen het echter de tijd was om dagelijks de boerenkool te controleren op rupsen, konden ze er nooit ook maar ééntje vinden. Dat vonden zij heel vreemd gezien de hoeveelheid vlinders in de tuinen. Hadden ze beter gekeken dan hadden zij een door de rupsen bijna geheel kaalgevreten bladrammenasveld bij mij in de tuin gezien. Dus dankzij de bladrammenas gingen al hun boerenkoolplanten ongeschonden de winter in: bladrammenas als biologisch bestrijdingsmiddel tegen rupsen. Het kan vreemd gaan in de natuur.

Maar goed, deze zomer zaai ik toch maar weer dit plantje in de tuin: al die vlinders is een groots gezicht.

Terugblik op phacelia en borage

Bij kwekers en in tuincentra staat de phacelia bekend als een groenbemester. Als onderdrukker van onkruid is deze plant redelijk geschikt voor het normale onkruid, maar het kweekgras was hem toch al snel de

Bijen op de boragevelden op Texel. Foto: M. Boerjan

baas. Maar over goede drachtplanten gesproken: tjonge, wat werden ze druk door bijen bezocht. Ik heb de hele zomer door op verschillende percelen gezaaid. In juli kon ik namelijk de twee tuinen (400 m²) van een buurman erbij krijgen, die vanwege zijn leeftijd stopte. Dus ook die tuinen heb ik vol gezet met drachtplanten en vooral met phacelia. Begin september heb ik er zelfs een kolibrielinder gezien, voor de eerste keer van mijn leven. En dat de zaaitijd van phacelia tot juli beperkt zou zijn, bleek ook anders uit te pakken: wat ik nog eind augustus zaaide, bloeide volop in oktober totdat de nachtvorst er jammerlijk een eind aan maakte.

Dan de borage, ook wel komkommerkruid of bernagie genoemd. Dat is ook een prachtige bijenplant, die onder alle omstandigheden druk bezocht werd. En deze is ook een prima onkruidonderdrukker: zelfs het kweekgras had het er moeilijk mee! Ik heb zo'n 1000 zaadjes geraapt en deze plant krijgt dan ook dit jaar weer een royale plaats in mijn tuin, vooral op de plek waar een paar sprietjes kweekgras toch weer de kop op steken.

Tot slot de aardappels

En tja, dan die aardappels hè. Jullie hebben groot gelijk: dit heeft niets meer met bijenhouden van doen. Maar indirect wel, daarom toch deze goede raad: als je ooit in mijn situatie terecht komt met een 'bijenweide' vol kweekgras, zevenblad of brandnetels, spit dit stuk grond dan twee steken diep om (eerst de zoden op de kop onder in de geul en dan een tweede steek schoon zand er bovenop), poot de aardappelen op 30-35 cm afstand van elkaar i.p.v. de gebruikelijke 50 cm en wacht dan rustig twee maanden af: grote aardappelen, tien maal het pootgewicht aan opbrengst en geen spoor meer van kweekgras, dat is helemaal 'opgevreten'.

Inmiddels heb ik nog twee tuinen in gebruik genomen.

Niet omgespit hoor, want dat red ik niet in m'n eentje. Nee, gewoon een grote doos vol reuze bereklauwzaadjes erin uitgestrooid zodat volgend jaar het onkruid hier behoorlijk onderdrukt gaat worden. Bijen, zweefvliegen, hommels: iedereen vliegt graag op deze reusachtige bloemen. Want zo'n bereklauw kan er ook wat van, vooral als je de hele tuin er vol mee hebt staan.

Jelle Hulzinga, Hengelo, Twente

215

advertentie

IMKERSHOP 'HET BIJENHUIS'

Een imker met verstand
wordt bij Het Bijenhuis vaste klant

Voor snelle bestelservice

tel 0317 422 733

fax 0317 424 180

e-mail bijenhuis@vbbn.nl

Grintweg 273

6704 AP Wageningen

online winkelen bij www.vbbn.nl

Open dag Carnicateeltstation Schiermonnikoog

Gerrit Freije, stalbeheerder op Schiermonnikoog en voorzitter van de VBBN subvereniging Zuidlaren Zaterdagmorgen 15 mei, 11.00 uur, werd het nieuwe bijenteeltstation van de Stichting Station voor Carnicateelt op Schiermonnikoog officieel in gebruik genomen. Op de boot vanaf Lauwersoog kon een goed luisterend oor al enig aanzwellend gezoem afkomstig van imkerend Nederland waarnemen. Met de bus, per fiets of te voet was een 150-tal personen naar de nieuwe stal aan de Reddingsweg tegenover de kaasboerderij Florida gekomen.

216

De ontvangst vond plaats op het terras bij de kaasboerderij alwaar eenieder naar hartelust kon bijpraten met alle de collega's. Ook de foto's van de werkzaamheden in alle stadia van de bouw van de bijenstal waren hier te bekijken.

Om even over elf uur kwam de oproep om naar de overkant te gaan, naar het teeltstation. Hier stelde de voorzitter van de Stichting, Marie José Duchateau, de bestuursleden, de beheerder en zijn medewerkers aan de bezoekers voor. Zij bracht de mensen in herinnering die in het verleden veel betekenis hebben voor het teeltstation, met name de heren Roelof Geskes, Bram de Smidt en Jaap Andringa. Ook memoreerde zij Dick Vunderink die zich met veel daadkracht inzette voor de totstandkoming, met veel ups en downs, van het nu te openen geheel nieuw gebouwde station.

Jos Plaizier sprak in zijn openingstoespraak over het economisch belang van de imkerij voor land- en tuinbouw en het belang van een goede bestuiving van planten in de natuur. De bij is door zijn bestuivingsarbeid een onmisbare schakel in de natuur. Schiermonnikoog is voor de Nederlandse imker van grote waarde.

Het bevruchtingstation

Het Carnicateeltstation voorziet de Nederlandse imker van zachtaardige en productieve bijenkoninginnen van

Voorzitter van de stichting, Marie-José Duchateau, bedankt Wim Mastenbroek. (Foto's: Roel ten Kleij).

het carnicares. Deze zachtaardigheid wordt in het dichtbevolkte Nederland van steeds groter belang. De bevolkingsdichtheid neemt toe en daarmee de kans dat bijenvolken overlast kunnen veroorzaken. Deze overlast is met de carnica bij in combinatie met vakbekwame imkers uit te sluiten. Behalve dan de poepjes die bijen achterlaten, kort nadat ze de kast hebben verlaten voor een vlucht naar nectar of stuifmeelbron. En dat was de aanleiding om het teeltstation te verplaatsen. De oprukkende bebouwing was voor de gemeente Schiermonnikoog de reden om de Stichting te verzoeken het station te verplaatsen.

Ook mevrouw A. Vunderink (tweede van links) was van de partij. Haar man, die in 2002 overleden voorzitter van de VBBN, Dick Vunderink, heeft zich met hart en ziel ingezet voor het behoud van het bevruchtingstation. Met succes dus!

In het vervolg van zijn toespraak ging Jos Plaizier in op de betekenis van het Teeltstation. Het product van het teeltstation betreft in de eerste plaats de bijenkoninginnen, te leveren aan imkerend Nederland. Maar daarnaast levert het station jaarlijks een 800 kg lamsoorhoning op. De honing wordt door de plaatselijke middenstand in de handel gebracht en er is grote vraag naar. De bestuiving van wilde planten is ook van belang voor de natuurlijke rijkdom. Zonder bijen minder goede bestuiving en dus minder zaden en vruchten. Van zaden en vruchten leven mens en dier. Het teeltstation is ook van belang voor het toerisme op Schiermonnikoog. Vele groepen imkers en andere natuurliefhebbers brengen in het seizoen een bezoek aan het Carnicateeltstation. En ook via het Bezoekerscentrum kunnen groepen tot 15 à 20 personen een rondleiding bespreken.

Tot besluit wenst Jos Plaizier de Stichting heel veel succes op de nieuwe locatie en biedt als geschenk aan de voorzitter van de Stichting een vleermuizenkast aan, die door haar in dank wordt aanvaard en een goede plaats zal krijgen aan een van de wanden van

de bijenstal. Hierna geeft de voorzitter het woord aan de heer Wiersema, wethouder van de gemeente Schiermonnikoog.

Jos Plaizier (midden) en wethouder Wiersema (2de van links) trekken aan de touwtjes waarmee de stal is geopend. Links Marie-José Duchateau, 2de van rechts Marien den Haan en rechts Jan Jansen.

De geschiedenis

De heer Wiersema begint zijn betoog met het lichten van het dossier van de gemeente inzake het teeltstation. In 1948 komt van de VBBN de vraag of een bijenteeltstation mogelijk gemaakt kan worden. Het begin van het teeltstation is het plaatsen van bijenvolken in de tuin van de gemeentebode Boersma. Dit waren darrenvolken om bevruchting tot stand te brengen met van de vaste wal aan te voeren bevruchtingskastjes met jonge koninginnen.

In 1953 wordt er in de archieven melding gemaakt van een lezing met lantaarnplaatjes over bijen op Schiermonnikoog. In het kader van de voorbereiding tot het opzetten van het Nationaal park Schiermonnikoog kwam ook het bijenteeltstation bij de Westerholten in samenwerking met de beheerder van het station, de heer Roelof Geskes tot stand. In 1995 begon een moeilijke periode in de relatie tussen de Stichting en de gemeente, naar aanleiding van klachten over de bijenpoepjes. Het wordt een slepende affaire, die vandaag toch met een heel positieve blik naar de toekomst kan worden afgesloten. Wethouder Wiersema maakt zijn welgemeende excuses, naar aanleiding van de bestudering van het dossier van de gemeente, over de gang van zaken met betrekking tot de verplaatsing van het station. De gemeente heeft zich hierin zeker niet altijd met een positieve insteek geopereerd is zijn conclusie. De wethouder ziet het bijenteeltstation als een onderdeel van het historisch medegebruik van het Nationaal Park Schiermonnikoog. Het station geeft een stuk meerwaarde in vele opzichten voor het eiland en zijn bewoners. De heer Wiersema besluit zijn betoog met de waarde te benadrukken van een blijvend goede relatie met de Stichting en biedt als geschenk

aan een pakket koffie en thee kopjes voorzien van het gemeentewapen van Schiermonnikoog.

En dan.. het heden

Hierna krijgt de heer Jan Charpentier het woord namens de Stichting. Hij memoreert de gang van zaken die aanleiding waren tot de verplaatsing van het station tot aan deze dag van de officiële opening. In bedoelde periode liepen de contacten via onder meer vijf verschillende burgemeesters. Deze soms wat nare en ontmoedigende tijd laten we heden achter ons met het in gebruik nemen van het nieuwe teeltstation. Jan Charpentier roemde de hartverwarmende medewerking van velen die de bouw van het station mogelijk hebben gemaakt. De talrijke imkers die geld gaven door de 'plank van Schier' te schenken, een erfenis, paardefonds, onbekende gevers (inwoners van Schier), de tante van Jaap.

Een groot woord van dank is op zijn plaats voor de belangeloze medewerking van ontwerper Marien de Haan en bouwleider Willem Mastebroek en zijn collega's. Zij kregen een stoffelijke blijk van waardering voor hun inzet. Met de huldiging van deze mensen werd ook de dank verwoord aan alle andere vrijwilligers die bij de bouw hebben meegeholpen.

Een prachtige stal met vele inkijkjes in de duinen.

Voorzitter Marie José Duchateau biedt aan Catrien Andringa een struikklimp aan, die ze later op de dag samen bij het station zullen gaan planten. Marie José bedankt alle aanwezigen voor de getoonde belangstelling en besluit het officiële deel.

De bezoekers wordt hierna nog een rondleiding met uitleg over de teelt op het station aangeboden en kunnen een diavoorstelling met enthousiaste uitleg van doel en streven van de Stichting Station voor Carnicateelt door Marie José Duchateau bijwonen in een zaaltje van de kaasboerderij. Het was een zeer geslaagde dag voor het Station voor de Carnicateelt, begunstigd door zeer fraai voorjaarsweer.

Bijenavontuur in Rusland

Vier van de zeven bijenwoningen
(foto: J. Speelziek).

Jan J. Speelziek

218 In augustus 2003 maakte ik met mijn vrouw een bootreis van Sint Petersburg naar Moskou, waarbij uiteraard de nodige aandacht werd geschonken aan de bijenwereld aldaar.

In het dorpje Mandroga, gelegen tussen het Ladoga- en Onegameer, was ten gerieve van de ca. 300 passagiers een uitstapje met een barbecue georganiseerd. Dat betrof een geïsoleerd, aan het water gelegen nederzetting, rijk aan huisvlijt. Het omliggende landschap bestond uit onafzienbare naaldwouden. Mijn vrouw deed bij een stalletje langs de weg alle mogelijke moeite om een potje honing van dit jaar te kopen. Eerst toen ze op een stukje papier het jaartal 2003 schreef en op de honing wees, ging het vrouwtje even naar 'achteren' en haalde een grote pan met honing, waaruit een potje werd gevuld. Nadat we even hadden rondgewandeld ontdekte ik plotseling aan de zoom van het dennenwoud een zevental nogal vreemd ogende bijenwoningen. We gingen er onmiddellijk op af en troffen daar tot onze grote verbazing geen bijen aan. Na deze kasten en boomstammen voorzichtig te hebben geopend, toonden diverse sporen aan, dat er recentelijk honing was geoogst. De explosieve voorjaarsbloei is daar feitelijk net voldoende voor een eenmalige oogst. Opmerkelijk was, dat de 'klotzbeutes' en de kasten respectievelijk voorzien waren van latjes en een soort raampjes, waaraan enkele wespennesten ter grootte van een tennisbal hingen. Behalve een paar dode muizen en een hagedis was er in die bijenwoningen verder geen levend wezen te bespeuren. Ondanks alle pogingen er achter te komen waar die bijen waren gebleven, lukte ons dat niet. Uiteindelijk concludeerden we, dat ze vermoedelijk als hongerzwerm de wijk naar elders hadden genomen. Overigens zagen we nergens

ook maar één bij vliegen.

Op de terugweg naar de boot passeerden we op enige afstand weer diezelfde bijenwoningen. Tot onze niet geringe verbazing stonden er vele passagiers op een goede honderd meter afstand geïnteresseerd naar die bijenwoningen aan de bosrand te kijken. Wat gebeurde daar? Een Rus, mogelijk de eigenaar, maakte er allereerste vreemde bewegingen, die de indruk wekten dat hij 'door al die bijen' werd gestoken en ze met beide handen probeerde van zich af te houden. Een interessant spektakel! Dat was althans de mening van vele toeschouwers, m.a.w. 'blijf op een afstand, het is hier levensgevaarlijk!'

Toen we onze reisleader daarover aanspraken, zei deze, dat betrokkene vermoedelijk had vernomen, dat er vreemden bij zijn bijenwoningen waren geweest. Om dat te voorkomen maakte hij een afschrikkingsdans, die minstens vijf minuten duurde. We waren allen zo verbaasd, dat we vergaten een foto van dat manneke te maken. Hoewel we verder geen bijen hebben ontmoet, genoten we van een schitterende bootreis, alsmede van de bezoeken aan Sint Petersburg en Moskou.

advertentie

De Immenhof

Vakhandel voor de imker

Kijk op www.immenhof.nl
voor prijscourant, aanbiedingen, markten enz.

Geopend: Zaterdag van 8.00 - 12.00 en na telefonische afspraak.
Harremaatweg 36, 3781 NJ Voorthuizen, 0342-472837 / 0653182006
info@immenhof.nl / www.immenhof.nl

Bij gepraat (29)

Eric Blankert, voorzitter ABTB

Een hobby begin je meestal vanuit een interesse, soms vanuit een beleving. Het bijenvirus veroorzaakt niet zelden een passie, wat tijd vergt die onder druk komt te staan van de overige interesses en overige maatschappelijke verplichtingen.

Betreft het idealisme dan wordt veel opzij gezet voor het bereiken van de doelstellingen. Gaat de passie zover dat de te maken kosten voor het te bereiken doel te hoog worden dan wordt veelal bij bestuurswerk naar het begrip onkostenvergoeding gegrepen. Op zich niets mis mee want dankzij deze inzet kan het werk toch verzet worden. Anders wordt het als de inzet omgezet wordt in een declaratiecultuur waarbij de vrijwilligheid van de functie uit het oog verloren wordt. Worden de passie, de deskundigheid en de kosten nog groter dan worden de activiteiten vercommercialiseerd. Meestal wordt een netwerk van bekenden opgezet en afzetgebieden gezocht. Veelal verloopt via deze netwerken ook de informatie die niet direct voorhanden is in bijvoorbeeld blad BIJEN. Sommige imkers kennen dan ook nog de gewoonte informatie achter te houden onder het mom "ik weet meer dan jij". Wanneer dit uit commerciële overwegingen gebeurt en/of vanuit bestuurlijke macht dan vind ik dit vanuit mijn rechtvaardigheidsgevoel niet juist. Wanneer het eigen belang zwaarder weegt dan het algemene of het belang van een ander, ontstaat een niet werkbare situatie en samenwerking is dan niet mogelijk. Ook de cultuur van het niet luisteren naar de ander, dan wel het niet informeren van de ander (we barsten van de communicatiemiddelen maar maken er slecht gebruik van!) leidt vaak tot het met een half woord een hele mening verkondigen.

Maakt een bestuurder gebruik van de gebrekkige kennis van zaken bij de achterban dan vind ik dit kwalijke trekjes hebben. Wordt de inzet van een ander ook nog gediskwalificeerd zonder betrokkene daarin te raadplegen of met hem/haar in discussie te gaan dan heeft dat niet mijn achting. Waarom dit intro zult u denken? Welnu, in het spel der machten vinden de hierboven beschreven gebeurtenissen in de imkerij naar mijn persoonlijke mening plaats. Een niet goede ontwikkeling daar wij tezamen de handen in elkaar dienen te slaan om vooruitgang te boeken. Naar mijn vaste overtuiging is dit mogelijk in een actieve Bedrijfsraad met commissies van deskundigen die vanuit alle imkerorganisaties met passie hun werk verrichten. Een treffend voorbeeld vind ik de samenwerking in de redactie van het blad BIJEN dat nu door de VBBN ter discussie wordt gesteld en met voortbestaan wordt bedreigd onder het motto "één voor allen, allen voor één".

• In het weekeinde van 15 mei was ik met echtgenote op het prachtige eiland Schiermonnikoog. Op uitnodiging van Stichting Station voor Carnicateelt woonden wij de opening van de stal van het nieuwe teeltstation bij. Uit idealistische motieven is men indertijd begonnen met

standbevruchte carnica moeren. Werden eerst nog moeren van het vasteland op het eiland bevrucht, later werden en worden alleen nog geselecteerde moeren van het eiland naar het vasteland gebracht. Naar men vertelde heeft dit op meerdere plaatsen op het eiland plaats gevonden. De laatste gedwongen verhuizing wegens overlast van bijenpoep heeft heel wat voeten in de aarde gehad.

Het huidige bestuur en de vele vrijwilligers kunnen trots zijn op wat zij hier hebben neergezet. Bijzonder en zeer attent van het stichtingsbestuur vond ik de aandacht die werd besteed aan diegenen of hun nabestaanden die een belangrijke rol in het behoud en de ontwikkeling van het teeltstation hebben gehad. Na sloop van de oude stal heeft men nu de beschikking over een moderne stal waar men weer jaren mee vooruit kan, uiteraard met behulp van vele vrijwilligers. Zelf geen carnica-imker vind ik toch dat dit van grote waarde is voor de Nederlandse imkerij in zijn geheel met dien verstande dat deze teeltgroep van bijen evenals andere teeltgroepen zijn eigen broek dient op te houden. Budgetneutraal vindt de huur van het terrein plaats via de Bedrijfsraad van de vijf imkerorganisaties.

• Op 24 mei vond in Arnhem, op initiatief van de ABTB, een bijeenkomst plaats van de bijengezondheidscoördinatoren van de vier imkerorganisaties. Er worden goede vorderingen gemaakt en het streven is in het voorjaar 2005 met een nieuwe map uit te komen.

• Afdelingen wordt verzocht mutaties en betalingen tijdig uit te voeren. Er worden onnodige kosten gemaakt door te laat reageren. Heeft u twijfel wanneer of wat u moet doen, bel of e-mail onze secretaris in plaats van te wachten op een rappel onzerzijds. Noteert u de alvast de volgende activiteiten in uw agenda:

16 oktober: bijeenkomst drachtplanten en bijengezondheidscoördinatoren in Wehl en 13 februari 2005: studiedag. Denkt u aan een tijdige planning van de bestrijding van de varroamijt alvorens u met de inwintering in augustus begint.

Afsluitend zou ik een ieder een goede vakantie willen toewensen.

Dick Vunderinkfonds

Stimuleren promotie bijenhouderij

Tijdens de Algemene Ledenvergadering van de VBBN, 29 maart 2003, is besloten tot het oprichten van een 'Dick Vunderinkfonds'. Het nettoresultaat van de Floriade 2002 is in het Fonds gestort en het Fonds zal worden beheerd door een fondsbestuur, bestaande uit een vertegenwoordiger van het Floriadecomitee en twee Hoofdbestuursleden van de VBBN. De doelstelling van het Fonds is gelden te reserveren voor een garantiekapitaal voor een volgende Floriade (2012). De jaarlijkse opbrengsten van deze gelden zullen worden

aangewend om een of meerdere stimuleringsubsidies te verstrekken aan een imker of groepen imkers die een plan voor promotie van de bijenhouders hebben ontwikkeld en voornemens zijn dit uit te voeren.

Daarvoor zal elk jaar een oproep in BIJEN worden geplaatst om 'promoting plannen' in te zenden. Deze plannen worden beoordeeld en afhankelijk van de uitslag van deze beoordeling zal een stimuleringsubsidie worden toegezegd. De PR-commissie VBBN vervult bij de beoordeling een adviserende rol. Tijdens de daaropvolgende Algemene Ledenvergadering van de VBBN zal de uitslag worden bekend gemaakt.

De Floriade 2002 is een succes geworden, mede doordat een grote groep vrijwilligers, afkomstig uit alle bijenhoudersorganisaties, een enthousiaste bijdrage hebben geleverd. Daarom is voor imkers of groepen imkers, georganiseerd in een van de vijf bijenhoudersorganisaties, deelname open gesteld.

220

Oproep

Aan imkers wordt gevraagd plannen of voorstellen in te dienen die bij de uitvoering daarvan bijdragen of gaan bijdragen aan de promotie van de bijenhouders. Bij promotie van de bijenhouders wordt gedacht aan activiteiten, gericht op een bredere doelgroep dan alleen imkers. De activiteit dient projectmatig te worden opgezet, dat wil zeggen dat de activiteit eindig is.

De plannen dienen voor 1 december 2004 te worden ingeleverd bij het bestuurssecretariaat van de VBBN.

Het Fondsbestuur zal voor een beoordeling en selectie van de plannen zorg dragen en al dan niet een geldbedrag toekennen voor het uitvoeren van het plan. Indieners van plannen die niet voor subsidie in aanmerking komen, zullen een beargumenteerde afwijzing krijgen.

Per jaar is er totaal €1.000,- beschikbaar en het Fondsbestuur wil per plan maximaal €500,- toekennen, zodat stimuleringsubsidies voor meerdere plannen mogelijk zijn. Daarbij geldt dat voor de financiering van elk plan ten minste een gelijk bedrag als de aangevraagde subsidie moet worden gefinancierd uit andere bronnen.

De subsidie wordt toegekend bij de daadwerkelijke uitvoering van het plan. Deze uitvoering dient in 2005 plaats te vinden.

De oproep is gericht aan imkers of groepen imkers. Besturen van subverenigingen of van landelijke bijenhoudersorganisaties zijn van deelname uitgesloten. Tijdens de Algemene Ledenvergadering van de VBBN, 19 maart 2005, zal de uitslag bekend worden gemaakt. Aanvraagformulieren zijn verkrijgbaar bij: Secretariaat van de VBBN, Postbus 90, 6720 AB Bennekom, 0317-42 24 22, E: vbbn@vbbn.nl

Het bestuur van het Dick Vunderinkfonds: Jos Plaizier, voorzitter; Henk Zomerdijk, lid en Huib Koel, lid.

Bijen en bestuiving bij verschillende teelten: folders

Henk van der Scheer, hoofdbestuurlid VBBN

Bestuivingsfolders als PR-materiaal

Als inlage bij BIJEN heeft u tot nu toe twee maal een bestuivingsfolder aangetroffen. De eerste ging over be-

stuiving in de fruitteelt bij open teelten, de tweede ging over bestuiving bij bedekte teelten. Beide folders zijn gemaakt door PPO-Bijen in samenspraak met de Commissie Onderzoek van de Bedrijfsraad. Deze fungeerde als 'leescommissie' van de conceptteksten. De conceptteksten zijn ook aan de Stichting Stimulering Bedrijfsmatig Imkeren (SBI) voorgelegd. De folders worden gefinancierd uit de gelden die de georganiseerde imkerij jaarlijks bijdraagt aan PPO-Bijen voor het doen van onderzoek. Het doel van de folders is om klanten te werven en PR te bedrijven bij bestaande klanten. U kunt ze daartoe uitdelen aan telers waar aan u volken verhuurt (of wilt gaan verhuren) voor de bestuiving. Ieder zichzelf respecterend bedrijf heeft folders om zich herkenbaar op te stellen. U kunt dat nu ook. Meer folders zijn op aanvraag verkrijgbaar.

Over noodzaak bestuiving wordt verschillend gedacht

Bij veel teelten onder glas bestaat er geen twijfel over de noodzaak tot het inzetten van bijenvolken voor de bestuiving. Zonder bestuiving is er geen voldoende productie. Telers van deze gewassen wensen professionele begeleiding en richten zich dan ook in hoofdzaak tot bedrijfsmatig werkende imkers. In de fruitteelt ligt dat anders. In ons land omvat het areaal fruitteelt voornamelijk appels (10.000 ha) en peren (6.000 ha); een goede derde is aardbei (1.300 ha). Verder is er nog wat teelt van steenfruit (750 ha) zoals kersen en pruimen en houtig kleinfruit (500 ha) zoals bramen, frambozen en bessen. De teelt vindt in hoofdzaak plaats op kleine familiebedrijven. Bijna 50% van de appels en peren wordt afgezet via de fruitveilingen, geconcentreerd in Fruitmasters. De andere grote veilingconcentratie op het gebied van voedingsproducten, the Greenery, is vooral gericht op de afzet van groenten. Het fruit op de veilingen gaat veelal naar handelaren, al dan niet in dienst van retailers zoals Albert Hein en naar het buitenland (export). Fruit dat niet via de veilingen wordt afgezet wordt 'op het hout' verkocht aan opkopers/handelaren en via huisverkoop van de hand gedaan.

Verzekeringspremie

Bestuiving van het fruit is nodig voor een voldoende productie van kwaliteitsfruit. Veel bloesem wordt echter via de wind bestoven of via allerlei insecten. In de vele proeven die in de loop van tientallen jaren zijn uitgevoerd, kon daarom niet overtuigend worden aangetoond dat inzet van bestuivingsvolken bij appel en peer leidt tot een betere productie. Als vuistregel geldt dat slechts 5% van de bloemen behoeft uit te groeien tot een appel of peer. Meer fruit aan een boom leidt tot kleinere vruchten en in het ernstigste geval tot beurtjarigheid. In dat geval bloeit de boom in het ene jaar uitbundig en draagt dan te veel fruit en in het andere jaar is er nauwelijks bloei en haast geen fruit. Als er veel wordt bestoven en er daardoor te veel vruchtjes zetten, dan kost dat de teler extra arbeid en geld om die te dunnen. Veel appel- en perentelers zijn niet overtuigd van het nut van bijenvolken voor een betere bestuiving. Meer dan de helft van alle telers heeft geen geld over voor bestuivingsvolken, temeer niet omdat er al jaren een overproductie is van appel en peer in Europa met navenant een rentabiliteit die sterk onder druk staat. De meeste fruittelers zien het inzetten van bestuivingsvolken dan ook als een soort verzekeringspremie voor

jaren waarin de bestuiving door het ongunstige weer moeizaam verloopt.

Markt voor verhuur volken bij fruit staat onder druk

De genoemde situatie in de fruitteelt maakt het moeilijk voor bedrijfsmatig werkende imkers om volken te verhuren aan appel- en perentelers. Mede door die situatie werkt de Nederlandse Fruitteelt Organisatie (NFO) al een paar jaar niet meer mee aan het vaststellen en afgeven van adviesprijzen. Volgens de NFO moet de markt zijn werking maar doen. De adviesprijzen die jaarlijks in BIJEN worden gegeven vormen dus onderwerp van onderhandelingen. Daar komt bij dat veel hobby-imkers graag naar het fruit reizen om sterke volken te krijgen en om mogelijk wat honing te oogsten. Nogal wat van die hobby-imkers leveren hun volken gratis en mogen vaak hun volken daar permanent (voor niets) neerzetten in een stal. Dat is aantrekkelijk, maar zet de markt voor de bedrijfsmatige imkers nog meer onder druk. Reden om de PR voor bestuiving via de bestuivingsfolders wat extra aandacht te geven.

Koninklijke onderscheiding

Theo van der Wijk, voorzitter VBBN subver. Dordrecht

In Dordrecht werd de heer Maarten Boot benoemd tot Lid in de Orde van Oranje Nassau.

Naast vele andere activiteiten voor de samenleving, waaronder meer dan dertig jaar zwemmen met verstandelijk gehandicapten en vele jaren diakenchap van de Gereformeerde kerk, kreeg hij deze onderscheiding vooral voor zijn activiteiten voor de VBBN, subvereniging Dordrecht en Omgeving. Van deze afdeling is hij sinds 1972 lid, van vrijwel het begin ook bestuurslid. Daarvan weer van 1977 tot 1982, en wederom van 1992 tot 2002. Sedert 1977 is hij cursusleider en docent van alle Dordtse beginnerscursussen. Alle imkers in Dordt en wijde omgeving kennen daarom Maarten.

In Memoriam

FRANS DUBOIS

Overleden op 12 maart 2004 in de leeftijd van 77 jaar.

In Gilze was hij ook bekend als de Gilzer imker. Onder die naam schreef hij ruim 15 jaar lang wekelijks een stukje in het weekblad: 'Bijen en Bloemenpraat'. Hij organiseerde tentoonstellingen over vlinders en bijen, hield lezingen met dia's, gaf demonstraties in de speciaal voor dit doel gebouwde bijenstal en gaf vlinderlessen op scholen. Vooral dit laatste had zijn hart. Wanneer de vlinders uitkwamen konden de kinderen die loslaten en nazwaaien op hun reis naar de zon. Meestal was er, nadat alle kinderen goed gekeken hadden, nog een vraag: 'Zie je dat? Hij leeft!'

Bestuur en leden

ZLTO bijenhoudersvereniging St. Ambrosius Gilze

Op 14 april 2004 overleed thuis in Lage Mierde, na een moedig gedragen ziektebed, op 72-jarige leeftijd

TOON DE LEPPER

Toon was een godsdienstig en gastbrij man. Een gewone goed trouwe imker meer dan 22 jaar. Hij was tien jaar voorzitter en secretaris van de bijenvereniging. Wij zullen hem gedenken als een goede vriend bij het vlechten van korven en sierwerk.

Wij wensen zijn vrouw Nel en zijn kinderen en kleinkinderen veel sterkte toe in deze donkere dagen.

Bestuur en leden

ZLTO bijenhoudersvereniging Hulsel